

PARTIZANSKE TEHNIKE NA GORENJSKEM V LETU 1943

V zvezi s spremembami v pokrajinskem vodstvu na Gorenjskem, ki so nastale s smrtjo Jožeta Gregorčiča-Gorenjca in Lojzeta Kebeta-Štefana, se je spremenilo in močno razširilo tudi delo gorenjskih partizanskih tehnik. Novo politično vodstvo se je oblikovalo v Poljanski dolini, kamor je prišel v novembru 1942 tudi Boris Kidrič. Sekretar novega pokrajinskega komiteja je postal Maks Krmelj-Matija, vodstvo pa je bilo zaradi splošnega položaja na frontah ter spricho političnega položaja na Gorenjskem, ki ga označujeta vse vnetejša pripadnost ljudstva k Osvobodilni fronti in izrazit odpor proti nameravani nemški mobilizaciji, pred pomembnimi nalogami. Gorenjske partizanske čete so morale preiti v izrazito ofenzivnost, razviti čim večjo agitacijo proti mobilizaciji v nemško vojsko, hkrati pa začeti z delom za takojšnje vstopanje v partizansko vojsko. Razviti so morali kar največjo agitacijo za Osvobodilno fronto, preiti na bolj množično obveščanje o položaju na frontah in zajeti v Osvobodilni fronti vse, kar čuti slovensko. Vse to lahko razberemo iz pisma CK KPS Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, hkrati pa najdemo v njem tudi vzrok za poznejši načrtnejši razvoj narodnoosvobodilnega tiska.¹ Med drugim so med Kidričevim obiskom govorili tudi o propagandi, za katero je odgovarjal v pokrajinskem komiteju Jaka Šavli, ki se je pri svojem delu oprl na pravkar zaživeli poskus v Poljanski četi. Na Šavlijev predlog je prešla tehnika iz enote neposredno k pokrajinskemu komiteju.² Sodimo lahko, da je bila ta pomembna reorganizacija izvedena že v decembru 1942, hkrati pa lahko trdimo, da sodi prav tako med prve ukrepe tudi prehod tehnike »Meta« v sestav pokrajinskega političnega vodstva. Smernice za nadaljnje delo, ki jih je nakazalo omenjeno pismo CK KPS z dne 1. decembra 1942, pa so zahtevale tudi za tehnike večje organizacijske spremembe. Tako je postavilo vodstvo pokrajinskega komiteja za pokrajinskega tehnika Adolfa Ariglerja-Bodina in medtem ko je prevzel vodstvo Tehnike pokrajinskega komiteja Edo Bregar-Don, je odšel Niko Kavčič-Gorazd v kranjsko okrožje, kjer je vzpostavil kranjsko okrožno tehniko, Miloš Zihlerl-Prešeren pa novo rajonsko tehniko v Škofji Loki.

Da bi utrdil delo ciklostilnih tehnik, se je napotil Adolf Arigler-Bodin po tej reorganizaciji na željo pokrajinskega komiteja najprej v kranjsko okrožje. Pot ga je vodila najprej v taborišče Jožeta Kavčiča-Jernača, rajonskega sekretarja Osvobodilne fronte za Škofjo Loko, ki je bilo za vasjo Gabrovo in so ga imenovali tudi Bukovje. Od tu bi moral odpotovati po izredni zvezi v kranjsko okrožje, ki je imelo svoj sedež v Kokri. Vendar na takojšnje nadaljevanje poti ni mogel misliti. V taborišču je čakal dobrih deset dni. Ker pa ni bila vzpostavljena zveza tudi v tem času, sta se do-

govorila z Nikom Kavčičem-Gorazdom, da bosta skušala, preoblečena v civilno obleko, priti peš ali s kolesoma skozi Kranj in potem naprej v Kokro. Dne 10. maja sta se z nekaterimi terenskimi delavci preoblečena napotila v dolino ter se nastanila, z namenom, da počakata zvezo za nadaljnjo pot, na nekem podu v Dorfarjih. Dne 14. maja bi ju Nemci skoraj odkrili, zaradi česar sta se še istega dne zvečer premaknila na sosednji skedenj v varnejše skrivališče terenskih delavcev. Ker pa so 16. maja izvedeli, da pripravljajo Nemci večjo ofenzivno akcijo, s čimer bi bila njuna pot za daljši čas izključena, jima je uspelo še v zadnjem hipu umakniti se iz Dorfarjev v gozdiček v neposredni bližini glavne ceste Kranj—Ljubljana. Premik je bil toliko bolj umesten, ker so Nemci tri do štiri dni držali zasede ali obroč od Škofje Loke do Radovljice. Tu sta preživljala čas od 16. do 27. maja, 28. maja pa sta se preselila v Zabnico h kmetu Rogercu, ki ju je že ves čas njenega bivanja v gozdičku oskrboval s hrano. Že naslednjega dne je odšel Adolf Arigler-Bodin z namenom, da se udeleži konference okrožnega komiteja Kranj, ki bi morala biti 29. maja, na Jelovico. Ker pa so medtem prvotni datum spremenili, se je zadrževal 3. junija v taborišču Ivana Bertonclja-Johana, že naslednjega dne pa mu je uspelo po mostu pri Globokem priti čez Savo in 8. junija dobiti zvezo z eno izmed čet Kokrškega bataljona, ki mu je poskrbela najhitrejšo zvezo s Kokro. Tako je vzpostavil 15. junija zvezo z Nikom Kavčičem, ki je odšel v Kokro pred njim, 17. junija pa je prispel v tisoč metrov visoko ležeče taborišče okrožnega sekretarja Črničev tik pod Kočno, imenovano tudi *Karavla 5*,⁸ ki je bila hkrati tudi *majhna ciklostilna tehnika*. Zaradi tega sta bila v njej mimo Črničev še inž. Beno Anderwald-Benko, ki je tehniko vodil, in partizanka Nuška. Tu je začel Adolf Arigler-Bodin takoj po svojem prihodu z razmnoževanjem, v delo s ciklostilom pa je vpeljal tudi Nuško.

Ker so podatki o delu te tehnike neznatni — ohranili so se le v dnevniku Adolfa Ariglerja-Bodina — so tudi ti, čeprav skromni, kaj dragoceni. Tako izvemo, da je 17. junija razmnožil štiri strani Slovenskega poročevalca v 300 izvodih, 19. junija risal matrice za Našo ženo, naslednjega dne razmnožil dve strani dolg letak *Smrt fašizmu — svobodo narodu!* v 660 izvodih, hkrati pa je tega dne izdelal tudi neko napravo za pritrjevanje matric. Dne 21. junija je razmnožil v 420 izvodih dve strani Naše žene, odšel pa tudi po papir za potrebe tehnike. Dne 22. junija je razmnožil še nadaljnje štiri strani Naše žene, prav tako v 420 izvodih, naslednjega dne pa je razmnoženo gradivo uredil in odšel v pravkar nastajajočo Kavčičevo tehniko pod Storžičem. Ker nam je delo tehnike v Karavli 5 vendarle nekoliko znano in poznamo še nekaj drugih okoliščin ter dejstev, po katerih bi ga mogli ocenjevati, moremo z gotovostjo trditi, da je ta tehnika prav v času Ariglerjevega bivanja v njej dosegla višek svojega razmnoževanja. Tako je moral Adolf Arigler-Bodin uvajati v delo nove ljudi, hkrati pa učiti tudi starejše tehnike, po čemer bi sodili, da je tehnika doslej delala, vendar ne redno, in še to največ letake. Storitnost močno maje tudi dejstvo, da se je prav tedaj pripravljala nova tehnika, ki jo poznamo kot Tehniko okrožnega komiteja Kranj 1, katero je z vso vestnostjo pripravljala Niko Kavčič-Gorazd. In končno govori za maksimalno delo tehnike v Karavli 5 v tem času poznavanje Ariglerjevega dela, njegove izredne predanosti delu in ideji.

Ariglerjevi dnevniški zapiski nudijo tudi za *Okrožno tehniko Kranj 1* nekaj dragocenih podatkov, po katerih moremo med drugim, kakor že prej

za vrsto tehnik, ugotoviti datum njenega nastanka. Tako izvemo, da je Arigler 23. junija odšel iz Karavle 5 in naslednjega dne, v četrtek 24. junija, pomagal graditi na novo nastajajočo tehniko nad Polšno v strminah Karavank. Po njegovem dnevniku so delali novo tehniko še 28. junija. Pred 1. julijem je bila tehnika v glavnem gotova, saj so se tega dne lotili opremljanja njene notranjosti. Po nuji, ki je narekovala gradnjo te tehnike in pozneje še ene, bi sklepali, da je ostalo delo Tehnike OK Kranj 1 na isti višini in da se ni razlikovalo od dela v ostalih tedanjih ciklostilnih tehnikah na Gorenjskem. Končno govori za to tudi dejstvo, da se je iz odljudenih gorskih predelov čimbolj približala samemu terenu.

Prvi tisk v tej tehniki je bila 3. julija razmnožena in štiri strani obsegajoča Naša žena v 500 izvodih. Dne 6. julija je Adolf Arigler-Bodin razmnožil dvostranski letak Koroškim Slovincem v 170 izvodih, 9. julija osem strani Slovenskega poročevalca v 400 izvodih ter 50 izvodov vprašalne pole. Dne 16. julija je že zarana odšel nazaj na pokrajinski komite, kamor je prišel po prav tako dramatični hoji, kot je hodil v kranjsko okrožje, le da v krajšem času.⁴

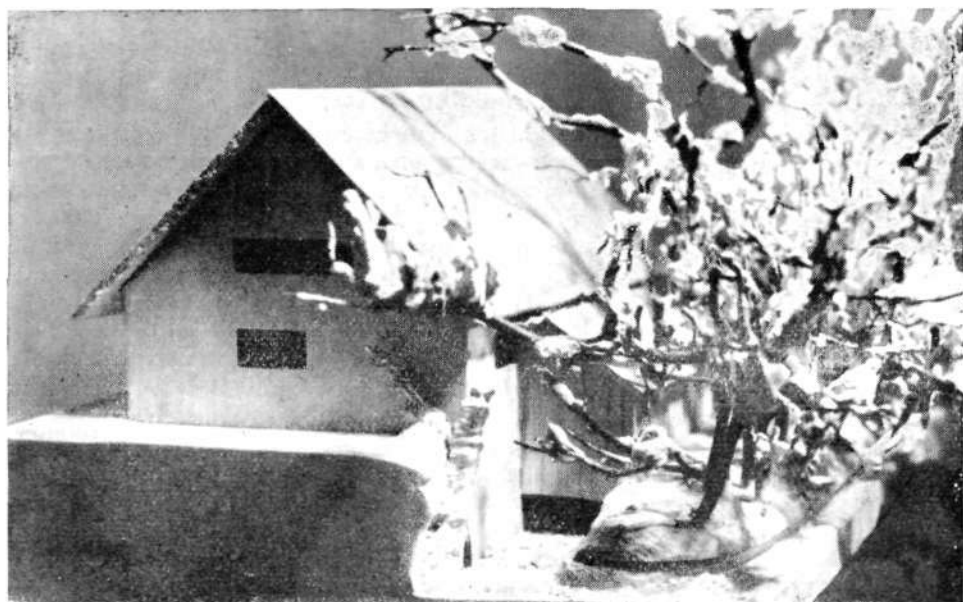
Skraja je deloval Niko Kavčič-Gorazd z Benom Anderwaldom-Benkom v Karavli 5, kaj kmalu pa je začel pripravljati *ciklostilno tehniko nad Polšno*. S pomočjo Janeza Lušina-Malijsa, dveh kurirjev in gozdarja Pečarja so postavili zemljanko iz lubja in lesa. Ker je bila tehnika v hribih, je bilo življenje v njej zelo težavno. Oprema za razmnoževanje je prišla iz Škofje Loke. Glede materiala in navodil je bila tehnika odvisna neposredno od pokrajinskega komiteja, disciplinsko pa je bila podrejena okrožnemu komiteju KPS Kranj. V tehniki so delali mimo Nika Kavčiča-Gorazda in kurirja Janeza Lušina-Malijsa še neki tovariš iz Stražišča in Marijan Masterl-Groga, ki je prišel v tehniko po zvezi z Benom Anderwaldom-Benkom.⁵ Navodila in gradivo je prihajalo po rednih kurirskih zvezah, z razmnoženo literaturo pa so zalagali vojaške enote in politične organizacije po ključu, ki ga je pošiljal sekretar okrožnega komiteja Črnivec, včasih pa so ga prejeli neposredno od CK.⁶ Med prve proizvode sodi tudi neka brošura Borisa Kidriča ter Slovenski poročevalec. Kot rokopis so služile zadnje številke Slovenskega poročevalca, katerim je Niko Kavčič dodajal časovno novejša radijska poročila.

Kavčič je odgovarjal tudi za delo tehnik v kamniškem okrožju, vendar sam tja ni šel, vzpostavil pa je zvezo s terenom. Vzporedno z razvojem tehnike so rasle tudi zveze z vojaškimi enotami, ki pa tedaj v Kokri niso bile številne. Vzdrževal jih je Janez Lušina-Mali. Po zvezi s pokrajinskim komitejem pa je bila tehnika v zvezi tudi z Milošem Zihlerlom-Prešernom.⁷ Okrožna ciklostilna tehnika Kranj 1 je delala do jeseni istega leta, ko so jo zaradi nastopajoče zime opustili.

Pol ure od Tehnike okrožnega komiteja Kranj 1 so zgradili nato *Okrožno ciklostilno tehniko Kranj 2*. Delovala je skraja v bližini gozdne vile industrialca Dolenca. Njej je sledila potem še *Okrožna ciklostilna tehnika Kranj 3*, ki je delovala prav tako v Dolenčevem revirju, oddaljena od druge tehnike le dvajset minut. Obe zadnji tehniki je vodil bivši Kavčičev pomočnik v Tehniki okrožnega komiteja Kranj 1 Marijan Masterl-Groga, pomagal pa mu je še neki tovariš, ki je bil doma iz Tržiča. Tudi ti dve tehniki na zimo zaradi oddaljenosti nista bili uporabni, vendar so rekviziti po Masterlovi preselitvi v Kranj še nadalje ostali v Kokri.⁸

Aprila je dobila *ciklostilno tehniko* tudi *Škofja Loka*. Svojo prvo tehniko so bili pripravljali Škofjeločani že 1941. leta,⁹ in to Jože Kavčič-Jernač, Justin Dolinar-Adam, Gašper Dolinar-Mihajlo in Franc Potočnik-Perun. Novo tehniko je organiziral Niko Kavčič-Gorazd v sporazumu s sekretarjem pokrajinskega komiteja Maksom Krmeljem-Matijem ter sekretarjem rajonskega komiteja KPS Škofja Loka Jožetom Kavčičem-Jernačem, in sicer iz pokrajinske tehnike s pomočjo aktivista rajonskega komiteja Lojzeta Hafnerja-Slavka. Njeni ustanovitvi moremo slediti tudi po korespondenci, kar je v zgodovini slovenskih ciklostilnih tehnik gotovo redkost. O prvih pripravah za tehniko beremo že 4. marca. Po tem pa bi upravičeno sodili, da so o njej govorili že prej, predvsem o nabavi tehničnega materiala. Odprto je bilo verjetno le še vprašanje prostora. Zanimivo, da omenja že to pismo tudi radijski sprejemnik, ki je bil eden izmed glavnih vzrokov tudi pozneje, da tehnika ni začela z delom v predvidenem času; pisma govore o sprejemniku na slušalke. S tehniko pa se je mudilo. Tako bi tudi sodili po Jernačevem pismu Slavku 28. marca, v katerem ga prosi, naj s pomočjo Jurija pospeši delo. Do sobote bi moral biti prostor pripravljen, da bi naslednjo nedeljo, 4. aprila, v tehniki začeli razmnoževati. Zahteval pa je tudi, naj se prostor opremi s kuhalnikom. Po Slavkovi opombi v pismu Jernaču 2. aprila: »Naše podjetje ne vem kako sledi,« pa bi sodili, da je prišlo v delu, morebiti le v zvezi s postavljenim rokom dograditve, do težav, ki pa dela niso zaustavile, saj poroča Slavko že 7. aprila, da »podjetje pri Tomažu« dobro napreduje. Težave so nastale le zaradi neugodnega terena, kar je še močno povečevala konspiracija. Sodili pa bi, da je bilo večina dela že opravljenega, saj so v tem času v prostor napeljali električni tok. Hkrati so nabavljali preostali tehnični material, za katerega je skrbel Lojze Hafner-Slavko. Tako omenja med drugim, da so iskali radijski sprejemnik po Poljanski dolini in sodi, da ga bodo dobili v kakem tednu dni. Ker so predvidevali, da bi imeli v tehniki radijski sprejemnik tudi na slušalke, so poizvedovali tudi za njimi. Sodili bi, da je bilo glavno gradbeno delo opravljeno do 15. aprila, ko poroča Lojze Hafner-Slavko Jernaču, da je nabavil tehniki večjo količino pisarniškega materiala: 40 pol konceptnega papirja, 80 kuvert, 2 škatli risalnih žebličkov, 1 škatlo sponk, 10 peres, 4 stekleničke črnila za nalivno pero, 1 paket pisarniškega papirja, 2 paketa indigo papirja, karton, železno ravnilo, 1000 spoj — za kar je izdal 24 mark in 70 pfennigov. Ostala je odprta le še nabava radijskega sprejemnika, transformatorja in slušalk. Za vsem tem sta poizvedovala Lojze Hafner-Slavko po Žabnici in Francelj Bogataj po Poljanski dolini. Tako sporoča Slavko 17. aprila, da mu nekdo, na katerega se je bil obrnil, sprejemnika ni hotel dati. V tem času se je v prostor že vselil Miloš Zihlerl-Prešeren. Tehnika je bila torej v glavnem gotova in vseljiva, rešiti so morali le še vprašanje radijskega sprejemnika. Zaradi tega je naročil Jernač 18. aprila, naj se, ako bo pripeljal Kocjan aparat, dogovorijo, kam naj ga dostavi. Prinese naj ga do Logarja, tam pa bi ga skupaj s papirjem vzel Francelj Bogataj, kajti v samo tehniko zaradi konspiracije Kocjan ne sme priti. In še dodaja: »Pohitite, da bo stvar začela.« Še istega dne pa je akcija z radijskim sprejemnikom uspela. Po daljšem iskanju sta ga dobila oba, Bogataj in Hafner; onega iz Poljanske doline so morali začasno celo odkloniti, kar je Slavko naslednjega dne (19. aprila) Jernaču tudi sporočil. Bil je šestcevni

aparati in se je lahko uporabljal tako s slušalkami kot tudi z zvočnikom. Hkrati sporoča Slavko tudi o nabavi hrane. Istega dne je pisal še Mici Keršmančevi-Polonici, da bi nabavila kanglo, litrski in dvolitrski lonec, vrč za vodo, umivalnik, pollitrsko in četrtlitrsko skodelico za hrano, malo skodelico, vilice, tridesetlitrski lonec, mast za čevlje, nogavice, srajce, nalivna peresa ter ročno ali žepno uro, lahko pa bi bila tudi budilka; ker je govoril Miloš Zihlerl-Prešeren o koži za šapirograf, so nabavili celo kemično črnilo, kemični trak in metlico za pisalni stroj. Pismo končuje s pripombo, naj vse nabavljeno blago izroči Slavku, ki ga bo po prejemu tudi plačal. Iz Slavko-

Primoževa žaga ob Selški Sori v Skofji Loki (sedaj Jegorovo predmestje), kjer je v letu 1945 delala ilegalna ciklostilna tehnika. (Po maketi v Loškem muzeju.)

vega pisma Jernaču 25. aprila izvemo, da je Polonica že prinesla žepno uro, za katero je dala sto mark, po pripombi, da je »nakupil tudi še druge stvari«, pa bi sodili, da je Keršmančeva priskrbelala tudi ostalo. Pismo zaključuje: »Miloš je zaenkrat dobro preskrbljen z jedjo in vsemi potrebščinami.« To pismo je odgovor na Jernačevo pismo Slavku 20. aprila, ko le-ta v skrbi za konspiracijo govori o hrani in jim svetuje, kam naj jo pošiljajo in kako. Hkrati pa v njem spet sprašuje: »Kako je s podjetjem? 1. maj se mora spontano odražati povsod.« Pritiskati pa je začel tudi Miloš Zihlerl-Prešeren, ki je bil že nestrpen. Tako sprašuje Lojzeta Hafnerja-Slavka: »Kako je z radioaparatom?« Hkrati pa izraža odločenost, da mora 1. maja poslušati Stalinov govor, zato ga prosi, da bi aparat čimprej nabavili. Za vpogled v delo tehnike je zanimivo tudi Zihlerlovo sporočilo, da mu ni potreba pošiljati nikakršnega papirja, razen ciklostilnega, ki mora prihajati redno. Konceptnega ima na primer toliko, da bi se ga rad iznebil.¹⁰ Tako je tehnika pred 1. majem, ali točneje 27. aprila začela z delom, z rednim delom pa 5. maja, ko je natisnila prva lastna radijska poročila.

Po spominih, ki jih hrani muzej v Škofji Loki, sta tehniko gradila po zamisli Miloša Zihlerla-Prešerna Primož Prezelj in njegov nečak Lojze Prezelj. Zgrajena je bila iz surovih desk, opremljena pa, mimo že opisanih nabav, še s pogradom, polico, mizo in stolom. Na voljo je imela ročni ciklostil, pisalni stroj in radijski sprejemnik. V njej je delal le Zihlerl in prebival tod domala noč in dan, kar je bilo toliko težavneje, ker je bila tehnika brez odprtih za zračenje. Iz tehnike je prišel le, kadar je bila žaga zaprta. Tedaj je skozi zamreženo okno opazoval življenje na cesti. Ves čas svojega bivanja v tehniki, to je od 20. aprila do konca njenega obstoja 8. septembra, je tehniko trikrat zapustil, vsakokrat za daljši čas, skupaj za 28 dni.¹¹ Po seznamu opravljenega dela v času od 27. aprila do 8. septembra 1943 bi sodili, da je zapustil prostore tehnike med 9. in 14. majem, 3. in 7. junijem, 29. junijem in 13. julijem, 10. in 22. avgustom ter med 30. avgustom in 8. septembrom, ko je prišlo v sicer strnjem delu tehnike do zastojev.

Že prvi dan dela (27. aprila) je Miloš Zihlerl razmnožil 5000 propagandnih lističev (na 500 straneh) in Prvomajski proglas v 2000 izvodih na 2000 straneh, 29. aprila pa 30 izvodov Partizanskih pesmi za klavir. Z rednim delom je začel po 1. maju, in sicer je razmnožil: 3. maja Radio poročila (400 izvodov, 800 strani), 6. maja Slovenski poročevalec, gorenjska izdaja št. 50 (740 izvodov, 2960 strani), 9. maja Razglas o likvidaciji (500 izvodov, 500 strani), 9. in 14. maja Radio poročila (obakrat v 600 izvodih na 120 straneh), 15. maja propagandne lističe (5000 izvodov, 500 strani), 17., 24., 31. maja ter 7. in 14. junija Radio poročila za aktiviste (po 30 izvodov na 30 straneh in le 17. maja v 32 izvodih na 32 straneh), 19. maja je razmnožil letak Nemškim vojakom (100 izvodov, 100 strani), 21. junija Radio poročila (600 izvodov, 1200 strani), 25. junija Odredbo VOS o prepovedi izsekavanja gozdov v korist okupatorja (200 izvodov, 100 strani), 26. maja Mladino, gorenjska izdaja št. 1 (750 izvodov, 300 strani), 27. maja Radio poročila (600 izvodov, 1200 strani), 1. junija letak Nov fašistični zločin (150 izvodov, 75 strani), 3. junija Radio poročila (600 izvodov, 1200 strani), 8. junija Slovenski poročevalec, gorenjska izdaja št. 51 (1000 izvodov, 4000 strani), 10. junija Radio poročila (600 izvodov, 1200 strani), 11. junija propagandne listke (2040 izvodov, 170 strani), 16. junija Naloge NO odborov (60 izvodov, 60 strani) in Temeljne točke programa OF (100 izvodov, 50 strani), 17. junija Radio poročila (6400 izvodov, 800 strani), 18. junija Mladino, gorenjska izdaja št. 2 (300 izvodov, 1200 strani), 24. in 26. junija Radio poročila (400 izvodov, 400 strani), Odredbo štaba Loškega bataljona (200 izvodov, 100 strani) in letak Smrt izdajalcem (200 izvodov, 200 strani), 28. junija Mladino št. 4-5 (270 izvodov, 1620 strani) in Radio poročila (400 izvodov, 400 strani), 29. junija Pionir (500 izvodov, 4000 strani), 13. julija Nova dokazila Mihajlovičevskega izdajstva (6530 izvodov, 1060 strani), 14. julija Radio poročila (400 izvodov, 800 strani), 15. julija Mladino, gorenjska izdaja št. 3 (580 izvodov, 1520 strani), 17. julija Radio poročila (400 izvodov, 800 strani), 18. julija letake Zapeljanim bratom v vrstah bratomorilne bele garde (700 izvodov, 350 strani), Slovenskemu narodu! (6700 izvodov, 350 strani) in Reši se! (350 izvodov, 350 strani), 21. julija propagandni letak (1000 izvodov, 1000 strani), 21., 24., 28. in 31. julija Radio poročila (400 izvodov, 400 strani), 27. julija Mladino, gorenjska izdaja št. 4 (400 izvodov, 1600 strani), 31. julija pismo aktivistom (626 izvodov, 52 strani), 2. avgusta propagandne letake (1500 izvodov, 750 strani), 4., 7., 23. in 26. avgusta Radio poročila (400 izvodov, 400 strani), 5. avgusta Radio poročila za akti-

viste (50 izvodov, 30 strani), 6. avgusta propagandne letake (1200 izvodov, 600 strani), 10. avgusta Izjavo radia Slobodna Jugoslavija (340 izvodov, 340 strani) in letak Ugotovitev majorja Jonesa (340 izvodov, 340 strani), 22. avgusta Okrožnico političnim delavcem OF (200 izvodov, 200 strani), 25. avgusta Mladino, gorenjska izdaja št. 5 (520 izvodov, 1280 strani, 28. avgusta delo Partizani v boju za zedinjenje slovenske zemlje (200 izvodov, 1400 strani), 29. avgusta Okrožnico PK za Gorenjsko in Koroško (200 izvodov, 400 strani), 30. avgusta Nekoč je bil (580 izvodov, 1520 strani) in 8. septembra, zadnji dan delovanja tehnike, Radio poročila (400 izvodov, 400 strani) hkrati z Mladino, gorenjska izdaja št. 6 (350 izvodov, 1980 strani).¹²

Vse to kaže na izredno prizadevnost tehnika Miloša Zihlerla-Prešerna, zlasti če pomislimo na to, da je vse delo opravljal sam. Mimo navedenega pa je v presledkih, ko ni bilo tekočega dela, pretipkaval Zgodovino VKP(b). V prvi tretjini septembra je tehnika na Primoževi žagi še delala in ob kapitulaciji Italije sta Miloš Zihlerl in Cirila Jamnik-Saša ob petih popoldne še poslušala radijska poročila.¹³ Nekaj dni po prenehanju dela v tehniki se je Zihlerl zadrževal pri Kobalovih v Škofji Loki, nato pa ga je Cirila Jamnik-Saša odpeljala v Gabrovo, nakar je delal v rajonski tehniki za Selško dolino. Po ukinitvi tehnike v Primoževi žagi je prostor služil za skrivališče partizanom, pa tudi kot začasno skrivališče. Prostor je ostal neodkrit do konca vojne, medtem ko so Primoža Prezlja 26. marca 1944 odpeljali v internacijo v Tirole. Cirilo Jamnik-Sašo pa v Memingen, od koder sta se vrnila šele po osvoboditvi.¹⁴

Še nadalje je obstajala tudi *Tehnika pokrajinskega komiteja za Gorenjsko*, vendar se je morala do svoje ukinitve nekajkrat seliti. Po reorganizaciji gorenjskih tehnik je prevzel vodstvo tehnike Edo Bregar-Don, poznejši konstruktor gorenjskih partizanskih tiskarn. Ker nam je njeno delo od začetka do konca aprila 1943 že znano, preostane le še prikaz njenega dela od maja dalje. Tako je razmnožila: 1. maja Slovenski poročevalec (475 izvodov), 5. in 13. maja radijska poročila (prvič v 500 izvodih, drugič v 490), 20. maja letak Farizejska bela garda (500 izvodov), 21. maja Pri sestrah na jugu (500), 22. maja radijska poročila (400) in navodila Za naše politične komisarje (100), 24. maja letak Koroškim Slovencem (500), 28. maja radijska poročila (410) in 31. maja Partija v NOV (500). Radijska poročila so razmnožili še 3. junija (420), 4. julija (800), 8. julija (800), 12. julija (800), 16. julija (800), 20. julija (800), 24. julija (800), 28. julija (800), 1. in 4. avgusta (800), 8. avgusta (1200), 10., 14. in 17. avgusta (1100), 28. in 30. avgusta (1000), 3. in 5. septembra (1100), 10., 13., 17., 21., 25. in 29. avgusta (800), 3., 7., 9., 12., 17., 21., 25. in 29. septembra (v 750 izvodih). Naklada tiskov raste z nastajajočimi vojaškimi spremembami na frontah. Najraznovrstnejši je bil tisk do avgusta, čeprav so svoje najlepše in najpomembnejše tiske naredili pozneje. — Nadalje so še razmnožili: 6. julija Slovenski poročevalec (724 izvodov) in Obrazec vprašalne pole za kadre (100), 24. in 28. junija Slovenski poročevalec (1000), 30. junija Partijsko šolo za terenske delavce (500), 1. julija Kaj je in kaj hoče Osvobodilna fronta slovenskega naroda (1000), 2. julija Besedo o Osvobodilni fronti (500), 10. julija tisk Narodnoosvobodilni odbori in Partija (300), 12. julija Pismo aktivistom (500), 13. julija Našim zapeljanim bratom v vrstah bele garde (500) in Propagandno obvestilo št. 1 (500), 14. julija letaka Slovenskemu narodu (500) in Reši se (500), 19. julija Okrožnico vsem okrožnim odborom Osvobodilne fronte in političnim delavcem (200)

ter poziv Slovenskemu narodu (500), 26. julija Slovenski poročevalec (750), 1. avgusta brošuro Klevete in resnica o komunizmu (500), 6. avgusta Slovenski poročevalec (1000), 7. avgusta poziv Slovenci (1000) in Navodila za organizacijo vojaških gospodarskih komisij (500), 9. avgusta Freies Deutschland ruft (200), 13. avgusta Slovenski poročevalec (1000), 16. avgusta poziv Slovenskemu narodu! (1100), 25. avgusta Slovenski poročevalec (750), 30. avgusta Slovenski poročevalec (750), 1. septembra brošuro Prežihovega Voranca O slovenskih mejah (1200), 2. septembra poziv Slovenci, kmetje, delavci in inteligenca (700), 8. septembra poziv Slovenskemu narodu na Gorenjskem in Koroškem (6000), 9. septembra Kmečki glas, ki je bil v tej tehniki prvokrat razmnožen (600), 9. septembra Okrožnico okrožnim odborom in aktivistom (750), 12. septembra Slovenski poročevalec (750), 8. oktobra Slovenski poročevalec (750), 11. oktobra Ljudsko pravico (750), 20. oktobra prepustnice (450), 28. oktobra Našo ženo (500), avgusta, septembra in oktobra pa prvi in drugi del Zgodovine VKP(b) v 500 izvodih. Mimo omenjenega je tehnika prepisala še večje število različnih okrožnic in drugo.¹⁵

Po vsem povedanem, upoštevajoč tudi namen ustanovitve, da posreduje čimveč daljših in hkrati tudi samostojnejših del, je tehnika svoj obstoj opravičila, namen pa v celoti dosegla. Že površen pregled pa pokaže, da je razmnožila največ samostojnih brošur do prve tretjine avgusta, in to za ciklostilne tehnike v dokaj visoki nakladi. Največjega pomena pa je bila popolna izdaja kratkega kurza Zgodovine VKP(b), ki je nastajala v avgustu, septembru in oktobru, saj je bila ob času nastanka edina celotna izdaja tega dela med jugoslovanskim ljudstvom. Ker je to delo obstajalo v enem samem izvodu, in sicer v znani pariški izdaji, ki je bil last tedanjega sekretarja pokrajinskega komiteja Maksa Krmelja-Matije, so se ob njegovi pomoči lotili razmnoževanja. Kakor se spominja Edo Bregar-Don, so za izdajo najprej pripravili približni okvirni načrt. Knjiga bi morala biti okusno vezana, okupatorja mora prepričati, da je vsako njegovo ločevanje ljudstva od borcev zaman ter da se le ob sodelovanju obojih lahko ustvarjajo taka dela.¹⁶ Nabave ustreznega materiala so bile za tedanje razmere — četudi ne bi upoštevali težav, ki spremljajo tako delo — zelo velike. Za uresničitev načrta so potrebovali 500 kg dobrega ciklostilnega papirja, 250 najboljših matric, lepenko, lepilo, knjigoveško platno, vrvice, kvaliteten rdeč papir, sukanec, predvsem pa moderen rotacijski ciklostil. Najbolj se je mudilo za matrice, drugo so lahko nabavljali med prepisovanjem teksta.¹⁷ Vsega tega pa, kot kaže, pri vsej marljivosti, a zaradi velike potrebe in časovne stiske, ki so jo še večale potrebe po ostalem tisku, ki so ga morali v tem času razmnoževati, Tehnika pokrajinskega komiteja po vsej verjetnosti ni mogla opraviti sama. Podrobno poročilo Miloša Zihlerla-Prešerna o delu rajonske tehnike v Skofji Loki v Primoževi žagi da slutiti, da so v to akcijo pritegnili kot dobrega ciklostilca tudi tovariša Zihlerla. Njegova pomoč je bila, ako domneva drži, kaj izdatna, saj je pretipkal deset poglavij omenjenega dela. Za takšno sklepanje bi govorilo tudi dejstvo, da je bila pomoč več kot samo mogoča, saj sta si bili tehniki tudi bližnji sosed. Vse priprave pa prav gotovo ne bi tako uspele, če ne bi bilo nadvse požrtvovalne tovarišice Naste Sešek-Julije iz Medvod, do katere se je obrnil Edo Bregar-Don s prošnjo za pomoč. Ta je iskala svêta, kje bi se dobile tako velike količine materiala,

Poročilo Miloša Zihlerla-Prešerna o delu tehnike OK Skofja Loka v času od 27. aprila do 8. septembra 1945

OK TEHNIKA
SKOPJA LOKA

semna izvršenega dela od 27.IV.do 3.IX.1943.

Tehnika je bila ustanovljena 20. aprila 1943. Ker v tehniki še ni bilo vsega tehničnega materiala, sem s delom prišel lahko šele 27.IV. Radi potrebe stroge konspiracije in silno majhnega prostora, ni bilo mogoče držati pomožne sobi in sem vse čas delal popolnoma sam. V tem času sem izdelal sledoje:

Datum	Opis dela	Število izvodov	Število strani
27. aprila	Propagandni listki	3000	500
27. "	Prosvetljaki proglaš. OP	2000	2000
29. "	Partizanske pesmi (za klavir)	30	240
3. maja	Radio poročila	400	800
6. "	Slovenski poročevalac gor. izd. št. 50	740	2960
9. "	Načrt o likvidaciji	300	300
9. "	Radio poročila	600	1200
14. "	Radio poročila	600	1200
15. "	Propagandni listki	3000	500
17. "	Radio poročila (za aktiviste)	32	32
19. "	Letak naslikin vojakov	100	100
21. "	Radio poročila	600	1200
24. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	30
25. "	Odradba VOK-a o prepovedi izsekavanja gozdov v korist okupatorja	200	100
26. "	Mladina gor. izdaja št. 1.	750	3000
27. "	Radio poročila	600	1200
31. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	30
3. junija	Letak "Nov radijski sločin"	150	75
5. "	Radio poročila	600	1200
7. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	30
8. "	Slovenski poročevalac gor. izd. št. 51	1000	4000
10. "	Radio poročila	600	1200
11. "	Propagandni listki	2000	170
14. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	30
16. "	Načrt NO odborov	60	60
18. "	Temeljna točka programa OP	100	50
17. "	Radio poročila	400	800
18. "	Mladina gor. izd. št. 2.	300	1200
21. "	Radio poročila	400	400
24. "	Radio poročila	400	400
25. "	Odradba štaba loškega bataljona	200	100
26. "	Letak "Spart izdajalca"	200	200
28. "	Mladina št. 4-5	270	1620
28. "	Radio poročila	400	400
29. "	Pionir	500	4000
15. julija	Novi dolžniki mihajlovičevskega izdajstva	530	1690
14. "	Radio poročila	400	800
15. "	Mladina gor. izdaja št. 3.	380	1520
17. "	Radio poročila	400	800
18. "	Zapeljanja bratov v vrstah bratov morilne bele garde	350	700
18. "	Slovenskemu narodu!	350	700
18. "	Reši se!	350	350
21. "	Propagandni letak	1000	1000
21. "	Radio poročila	400	400
24. "	Radio poročila	400	400
27. "	Mladina gor. izdaja št. 4.	400	1600
28. "	Radio poročila	400	400
31. "	Pismo aktivistom	26	52
31. "	Radio poročila	400	400

Datum	Opis dela	Število izvodov	Število strani
2. avgusta	Propagandni letaki	1500	750
4. "	Radio poročila	400	400
5. "	Radio poročila (za aktiviste)	30	30
6. "	Propagandni listki	1200	600
7. "	Radio poročila	400	400
10. "	Izjava medija "Slobodna Jugoslavija"	340	340
10. "	Izgotovitev nazirja Jonesa	340	340
22. "	Okrožnica NO odborom	200	200
22. "	Okrožnica političnim delavcem OP	200	200
25. "	Radio poročila	400	400
25. "	Mladina gor. izdaja št. 5.	320	1280
28. "	Radio poročila	400	400
28. "	Partizani v boju za zdinjenje slovenske zemlje	200	1400
29. "	Okrožnica NK-ja za Gor. in Koroško	200	400
29. "	Radio poročila	400	400
30. "	Nekež je bil...	380	1520
8. septembra	Radio poročila	400	400
8. "	Mladina gor. izdaja št. 6.	370	1480

Skupaj 58.000 strani

V tehniki sem imal 2 radio aparata in ročni odkleščil. V času od 20. aprila do 6. septembra sem trikrat zapustil prostor, skupaj za 28 dni. Poleg zgoraj navedenega sem pritiptikal VKP(b) (10 poglavij) in različne okrožnice ter navodila občinam sekretarjem in terenskim delavcem.

Spart fašizmu - svobodo narodu!

Miloš Mihajlovič
tehnik OK Skopja Loka

najprej pri svojem očetu, ki je stopil nato v stik z Žanetom Miklavcem. Slednjega sta naprosila, naj bi nabavil, navidezno za potrebe tekstilne tovarne v Medvodah, ves potreben tehnični material. Pomislekov in razgovorov zaradi velike količine je bilo mnogo; ker pa je Edo Bregar-Don kljub vsemu vztrajal pri svoji zahtevi, so se vsi trije lotili dela. S tem namenom se je odpeljal Žane Miklave v Gradec, kjer je kupil na račun tovarne pol vagona papirja, ki ga je po prevozu na Gorenjsko vskladiščil v tekstilni tovarni v Medvodah. Zvezo za odvažanje papirja od tovarne v bližino Tehnike pokrajinskega komiteja je vzdrževal Evstahij Kalan, ki je mimo številnih drugih stvari, potrebnih gorenjskim tehnikom in tiskarnam, prav za to priloško priskrbel ustrezní ciklostilni stroj. Material je odvažal z avtomobilom mesar Ivan Hafner iz Škofje Loke. Vozil ga je do Anžonovca v Srednji vasi. V pomoč jim je bila tudi Ivanka Andromako-Urška.¹⁸ Knjigo so razmnožili v 500 izvodih. Prve izvode v posebno skrbni opremi so poklonili tovarišu Titu, CK KPS, Borisu Kidriču, Maksu Krmelju, Jakobu Šavliju, Lenartu ter Nasti Sešek-Juliji. V razliko od ostalih so bili ti izvodi vezani v eno knjigo, medtem ko so bili ostali zaradi obsežnosti in priročnosti vezani v dva dela. Delo je tudi po tedanjih ocenah popolnoma uspelo.¹⁹

V tem času so razmnoževali tudi v obeh blejskih tehnikah *Sonja I* in *Sonja II*.

Tehnika *Sonja I* je delala na Rečici pri Bledu. Tu so stanovali Jerica in Jožef Novak, otroka Franc in Mirko Lakota iz prvega materinega zakona, tedaj stara 27 in 29 let, in Ivan in Jože Novak, otroka iz drugega zakona, stara 16 in 18 let. Najstarejši med njimi, Franc Lakota, je bil zelo nadarjen, dober risar, a znan že starim jugoslovanskim oblastem kot naprednjak, zaradi česar je bil le redko zaposlen. Njegovo predvojno revolucionarno miselnost označuje dejstvo, da je že v stari kraljevini v času občinskih volitev delal transparente in protivolilne plakate in jih v družbi prijateljev ponoči razobešal po Bledu, ter da je z Ivanom Vrhuncem študiral dostopno napredno literaturo, prav posebno pa dela Marxa in Engelsa. Zamisel o tiskanju protinemške propagande sega v prve mesece okupacije, po prvih stikih s partizanskimi borci Božom Ambrožičem, Andrejem Žvanom in z nekim tovarišem iz Slamnikov. Iz razgovorov in pobude Andreja Žvana in Boža Ambrožiča je spomladi 1942 zrasla tehnika. Takoj nato so se tudi lotili zbiranja materiala in potrebnih razmnoževalnih pripomočkov. Za začetek je tega največ nosil Franc Lakota iz občinskega urada Ribno, dobili pa so tudi matrice, barvo, razne pripomočke za ilustriranje, pisalni stroj²⁰ in šapirograf, ki ga je dal Francu Lakoti takratni komandir žandarmerijske postaje Jarc. Po spominih Mirka Lakote pa šapirografa niso dolgo uporabljali, saj so po postopku, ki so ga uporabljali, dobili le do 150 dobrih odtisov. Zaradi tega so že kmalu začeli uporabljati ciklostil, ne moremo pa ugotoviti, kje so ga dobili. Papir in barvo so kupovali v Celovcu za denar, ki ga je iztržil za izdelane umetne muhe, potrebne športnemu ribiču, za podjetje »Rader« Mirko Lakota. Z materialom za razmnoževanje jih je zalagal tudi Zvonko Janežič z Bleda, pozneje pa ga je prinašal tudi France Lakota iz blejske mlekarne, kjer je bil tedaj zaposlen. Po spominih Mirka Lakote jim je papirja zmanjkalo le malokdaj.²¹

Tehnika je tiskala Slovenski poročevalec, mnogo letakov, med njimi je marsikaterega, kot pripoveduje Mirko Lakota, sestavil brat Franc ob pomoči radijskih poročil, po čemer bi sklepali, da so bila to morda nekaka

samoinicativna radijska poročila. Razmnoževali pa so tudi tekste, ki jih je prinašal kurir Janez Vrevc. Prvi izdelki so po spominskem sklepanju Mirka Lakote nastali menda v juniju 1942, tiskali pa so na Rečici št. 12 v stanovanjskih prostorih Novakove družine, ponoči, ob zagrnenih oknih. Pri razmnoževanju so sodelovali Franc Lakota, ki je delo vodil in organiziral, hkrati pa kot dober risar risal tudi naslove in opremljal tekste, Mirko Lakota, ki je tekste prepisoval na pisalnem stroju in očim Jože Novak, ki je pomagal pri razmnoževanju, vsi pa so odpremljali natisnjeno literaturo. Po besedah brata Mirka, da so prva dela »zrasla iz glave Franca Lakote« in da je te matrice brat Franc spravil v pločevinasto, nalašč za to pripravljeno škatlo, ki jo je nekje v bližini zakopal in to dejanje opravičil, češ »da nam nekoč lahko služijo kot dokaz«, bi sodili, da so bili ti prvi blejski ciklostilni izdelki splošnega pomena. Lomili naj bi okupatorjeva propagandna prizadevanja, podobno kot drugi slični pozivi, ki jih je Franc Lakota moral poznati. Sestavljeni so bili po navodilih, ki so mu jih dali že omenjeni tovariši. Sodili pa bi, da veljajo te ugotovitve le za začetek, dokler niso bile vzpostavljene zveze s tedanjim rajonskim političnim forumom, ki je zalagal tehniko s potrebnimi predlogami, po katerih so ravnali svoje delo. Ob zori so razmnoževalci spravljali rekvizite k sosedu Francu Žveglju, kjer so jih poskrili. Tako so skoraj vsi pripomočki romali po dvakrat na dan od Žveglja do Novakovih in spet nazaj. Maja 1943 je delo z razvojem dogodkov tako naraslo, da je moral kurir Janez Vrevc razmnoženo literaturo odvažati z ročnim vozičkom. Mimo Vrevca je raznašala literaturo tudi njegova hčerka Sonja in sodili bi, da je po njej dobila tehnika tudi ime. Ker pa je tej tehniki na Bledu sledila kmalu še druga tehnika, so obe imenovali z enakim imenom. Ločili sta se le po času nastanka z rimskima številčkama I in II. Delo v prvi tehniki je z majhnimi zastanki teklo neprekinjeno in konec 1943, zaradi obsežnejšega dela, rekvizitov čez dan niso več skrivali.²²

Se poleti 1942 je na pobudo okrožnega komiteja nastala tudi druga blejska tehnika *Sonja II*. Vodil jo je France Toni. Ker je vedel, da razpolaga občina s ciklostilom, je navezal stike z občinsko uslužbenko Pepco Jemec in s pretvezo, da ga potrebuje za razmnoževanje tiskovin za tedanjo hranilnico »Raiffeisenkasse G. M. u. H.« na Bledu, pri kateri je bil zaposlen, odkupil ciklostil za 50 mark. Papir je dobival, spet pod pretvezo, da ga potrebuje za ustanovo, iz Kranja in iz Celovca, plačeval pa ga je sam.²³ Na enak način je tehnika prišla tudi do barve in matric. Mimo Tonija so v tehniki delali še Mara Gerkman, ki je pomagala v tehniki nekaj mesecev pozimi 1942/1943. Za časa njenega sodelovanja je pisala matrice njena sestra Hilda Zrime v svoji spalnici na Bledu, Želeče št. 50. Pri pisanju je morala zaradi sosednje nemške stranke ropot stroja ublažiti s koci. Matrice sta Gerkmanova in Toni razmnoževala v njegovi družinski spalnici na Bledu, Grad, v dokaj neugodnih pogojih.²⁴ Sodelavec tehnike je bil tudi Stanko Knaflič-David, ki je razmnoženo literaturo odnašal. Tehnika je razmnoževala vso tedanjo literaturo, določneje pa se Toni spominja nekaj številčk Slovenskega poročevalca,²⁵ radijskih poročil, nekega Stalinovega proglasa, ki so ga razmnožili v tisoč izvodih, in teksta sporazuma s KP Italije in KP Avstrije o naših mejah, prav tako v približno tisoč izvodih. Po vsem tem bi sodili, da se delež obeh blejskih tehnik v 1942. letu ni razlikoval od že omenjenega dela drugih tehnik v tem času. Žal se nam za obe tehniki

niso ohranili arhivski izvodi, prav tako se ni ohtanil noben pisani dokument o njunem delu. Opravičeno pa bi sodili, da je bila ena osnovnih dejavnosti obeh obravnavanih tehnik razmnoževanje razgibanih, na krajši ali daljši čas omejenih vesti in da so mišljene z označbo »redne tedenske partizanske novice« že močno uveljavljena in priljubljena radijska poročila.

Delo tehnike Sonja II pa ni bilo daljše dobe. Spomladi 1945 je moral Toni prevzeti organizacijo Osvobodilne fronte v Gradu, pozneje pa še organizacijo partijske celice, zaradi česar je z razmnoževanjem prenehal. Ciklostil, o katerem bomo še govorili, je bil shranjen pri Tonijevih do marca 1945, ko je France Toni odšel v narodnoosvobodilno vojsko. Domači so aparat kmalu nato poslali za njim, vendar do njega ni prispel; za njim se je izgubila vsaka sled.²⁶

Na novo je bila v tem času ustanovljena *rajonska tehnika za Selško dolino Črni dvor*. Njeno poimenovanje je morda nekoliko šaljivega izvora, ki pa ustreza resničnemu stanju. Hiša, v kateri je bila tehnika nastanjena, je bila zelo stara, vsa zaprašena s sajami in skoraj porušena, oddaljena od Zalega loga pri Železnikih nekako uro hoda. Razmnoževala je pri bajtarju Jožetu Jenšterlu, po domače Pogonu, v Zalem logu št. 38 (zdaj 45), v prostoru za pridelke. Prostor so preuredili tako, da so edino okno z zunanje strani zadelali z drvni, vrata pa zakrili s staro kuhinjsko omaro. Z notranje strani so ga obili z deskami, prav tako tudi vrata, razen pol metra od tal, kjer je bila odprtina za vhod. V prostoru je bil dvojni pograd s štirimi ležišči, dve mizi, dve klopi, dva stolčka, na steno pritrjena lesena polica, polica pod eno izmed miz in polica na koncu pograda.

Objekt je bil dograjen nekako v juniju 1945. Gradil ga je mizar Gašper Koblar iz Potoka pri Zalem logu, pri tem pa mu je pomagal gospodar Jenšterle. Les za gradnjo so pripeljali s Tajnetove žage. Nalog za gradnjo je dal Anton Žbontar-Slavec iz Zalega loga. V tehniki so si svetili s karbidovko, delali so podnevi, noči pa prebili v hiši. Najbližji dostop do tehnike je bil iz Zalega loga čez Davški most v smeri proti Tajnetovi žagi.²⁷ Tehniko je vodila skraja Marjanca, zelo aktivna, sposobna organizatorica in med tamkajšnjim prebivalstvom zelo priljubljena. V tehniki so delali še: po prenehanju tehnike v Primoževi žagi Miloš Zihlerl-Prešeren, Silva Janša-Darja, prof. Ivan Bertancelj-Januš in še neki drugi tovariš, ki je pozneje odšel v brigado²⁸ in padel na Žirovskem vrhu.²⁹

Po poročilih je bila rajonska tehnika za Selško dolino ustanovljena 14. julija 1945 in je začela razmnoževati že takoj na dan ustanovitve. Po presledkih v seznamu pa bi sodili, da ni razmnoževala redno in šele v septembru moremo govoriti o strnenejšem načinu dela. Kot prvo je na dan ustanovitve razmnožila Navodila ZKM v 600 izvodih na 60 straneh, 20. julija Našo ženo (500 izvodov na 2000 straneh), 25. julija Zbirko partizanskih pesmi (150 izvodov na 1650 straneh), 28. julija letak Slovenskemu kmetu (38 izvodov in na enakem številu strani) ter prav v tolikšnem številu in na enakem številu strani Okrožnico o ustanovitvi SPZZ. Do nastanka naslednjega tiska je presledek 18 dni; izšel je šele 15. avgusta. Tega dne so izdali Našo ženo (700 izvodov na 2800 straneh), dvostranski propagandni letak (1000 izvodov) in nemške letake. V tem mesecu so razmnoževali samo še enkrat, in to 26. avgusta Navodila o odgovornosti NOO (100 izvodov). Razmnoževali pa so tudi radijska poročila, ki jih je odnašal terenski kurir Janez Kejžar iz Davče. Material za razmnoževanje so prinašali kurirji.

Kljub temu, da je delala v najstrožji konspiraciji, se je tehnika zaradi varnosti selila na dobre četrt ure oddaljeno posestvo Ane Špan. Novi prostor je bil 4 m dolg, 3 m širok in 1,80 m visok ter je ostal neodkrit do osvoboditve. Določili so ga v sporazumu z gospodinjo, in to v pet metrov od hiše oddaljenem kozjem hlevu in prostoru za poljedelsko orodje. Prostor za tehniko so izkopali pod omenjenimi prostori prof. Ivan Bertoncelej, tedanji rajonski sekretar KPS Dušan Lautar, kurir Lukar ter neki ilegalec mizar, ki je izdelal notranjo leseno opremo bunkerja. Bunker so kopali samo ponoči, približno šest noči. Izkopano prst so odnašali na bližnjo njivo. Ker je bil prostor tehnike z domačijo vred nekoliko vzvišen nad globeljo, so imenovali kraj Orlovo gnezdo, tehnika sama pa se je še vedno imenovala Črni dvor. Prostor je bil povsem pod zemljo, zračil se je le po zračniku velikosti 15 cm², kar je bilo v sorazmerju s prostorom malo, še tega pa so morali v nočnih urah zatemniti. Mimo tega je bil prostor močno vlažen, kar je še slabšalo pogoje za delo. Vhod v prostor je vodil z vrha; odprtina je merila 50 cm² in jo je gospodinja noč za nočjo vestno pokrivala pol metra visoko z gnojem, po katerem so hodile ovce. V primeru nevarnosti je odprtino na enak način zadelala tudi pódnevi. Za časa bivanja tehnike na tem mestu so razmnožili (v oklepajih je navedeno najprej število izvodov, nato število strani, da lahko sledimo obsežnosti dela): 1. septembra Našo ženo (700, 2800), 7. septembra Našo ženo (600, 12.000), 11. septembra Radio poročila (115, 230), 17. septembra Radio poročila (500, 250), 19. septembra Našo ženo (1027, 12.308), 20. septembra letak O beli in plavi gardi (1000, 500), 21. septembra Radio poročila (800, 400), 22. septembra Poziv majorja Jonesa (1000, 2000) in letak Slovenskemu narodu (1000, 500), 24. septembra Navodila, okrožnice (33, 66), 24. septembra Radio poročila (800, 400), 24. septembra Opozorilo (800, 400), 26. septembra O drugi fronti (800, 400), 30. septembra O narodnoosvobodilni borbi proti okupatorju (500, 4500), 1. oktobra Proglas (1020, 610), istega dne so razmnožili še Radio poročila (750, 750), 3. oktobra Mladino, posebna izdaja (680, 2720), 5. oktobra Radio poročila (750, 750) in Ljudsko pravico (550, 5775), 9. oktobra Radio poročila (600, 600), 10. oktobra Slovenski poročevalec (700, 5600), 12. oktobra Primorski poročevalec (420, 2520), 13. oktobra Pesmi borbe (460, 5750) in Radio poročila (700, 700), 15. oktobra Razglas (1000, 1000) in letak Vsem Slovincem v nemški službi (500, 500), 16. oktobra Slovenski poročevalec (650, 3780), 17. oktobra pozivnice (4800, 1500) in Radio poročila (600, 600), 21. oktobra Radio poročila (600, 600) in Četrta in peta Hitlerjeva ofenziva proti jugoslovanskim partizanom (1030, 8755), 22. oktobra Deutsche Soldaten (1030, 2060), 23. oktobra Gorenjski fantje na Dolenjskem (460, 2990), 24. oktobra Razglas (740, 740), 25. oktobra Slovenski poročevalec (550, 4400) in Radio poročila (640, 1280), 27. oktobra Mladino (570, 4560) in 29. oktobra, ko se seznam zaključuje, Ljudsko pravico (400, 4000) in Radio poročila (630, 1260).³⁰

V začetku novembra 1945 je prišlo v osebju tehnike do večjih sprememb. Tedaj je bil poslan v tehniko po nalogu okrožnega komiteja Škofja Loka Andrej Jesenovec-Rudi, zaradi ran nesposoben za operativne enote. Ob njegovem prihodu so bili v tehniki Silva Janša-Darja, Tončka Jakopič, Miloš Zihlerl-Prešeren in prof. Ivan Bertoncelej-Januš. Kakor se spominja Andrej Jesenovec-Rudi, je bilo življenje v tehniki zelo tovariško. Po njegovih spominih je bila tedaj Silva Janša-Darja tehnični vodja. Bila je zelo delovna, samozavestna in pri vsaki stvari dosledna. Miloš Zihlerl je bil njihov

idejni vodja, vodja političnega življenja in korektor, Andrej Jesenovec-Rudi pa je v glavnem razmnoževal. Ker nam za čas od oktobra dalje manjkajo poročila o opravljenem delu, nam lahko služi za približno sliko Jesenovčeva izjava, ki se spominja, da so v tem času v glavnem razmnoževali radijska poročila. Papir in ostalo je nabavljala gospodarska komisija iz Železnikov. Od sodelavcev zasluži posebno omembo Miloš Zihlerl-Prešeren, s čigar delom smo se srečali že v škofjeloški tehniki na Primoževi žagi. Ker je bilo Zihlerlovo delo in življenje močno povezano z delom partizanskih tehnik v tem okrožju, naj o njem sledi nekoliko več podatkov iz spominov njegovih sodelavcev.

»Ne morem si kaj,« pripoveduje Andrej Jesenovec-Rudi, »da ne bi omenil Miloša Zihlerla, ki je bil tako tovariški, razigran, vedno dobre volje, delaven, zlasti pa je s svojo harmoniko navdušil ljudi, posebno ob sobotah in nedeljah, ko smo šli malo med ljudi iz Orlovega gnezda. Bil je vzor tovarištva, samopremagovanja, discipline itd. Nikoli si nismo bili v idejah in delu nasprotni, pa tudi, če bi se to le malo pojavilo, je Miloš znal kaj dobro izglediti vsa nasprotna gledišča in je glede na njegova prepričljiva dejstva nastalo še bolj iskreno tovarištvo. Kolikokrat sem ga opazoval, kako je z vso vnemo spremljal poročila radijskih postaj, jih sestavljal, korigiral do podrobnosti, koliko truda je vložil v to, pa prav gotovo ne morem opisati. Gledal sem ga in ugotovil, da njegove oči in lica izražajo bolezen, nisem pa mu tega rekel, ker se bi mi to zdel zločin nad dobrim tovarišem. Večkrat sem ga opomnil, naj manj dela in več počiva in mu rekel, da je mnogo del, ki bi jih lahko opravil jaz namesto njega. Toda ni se dal pregovoriti in mi je rekel: 'Namesto mene ne bo nihče delal, ker služim domovini in ne samemu sebi.' Nekako decembra 1943 sva delala pozno v noč razna poročila, ki so jih naslednje jutro na vsak način morali kurirji odnesti na teren. Videl sem ga, da je bil izčrpan do skrajnosti, pa sem se v tem trenutku, bila je nekako 4. ura zjutraj, le premagal in rekel: 'Miloš, ti si bolan.' Tedaj mi je kot dobremu tovarišu priznal, da čuti tuberkulozo in mi je odkrito povedal, da ni nobene možnosti več, da bi ozdravel. Ob tej priliki mi je rekel, da sem srečen, ker sem zdrav, pa četudi padel v pravičnem boju za našo osvoboditev. Ob tej njegovi izjavi mu skoraj nisem mogel pogledati v oči, kajti njegova izpoved je bila res tovariška. Lahko rečem, da sva bila za trenutek oba tiho in s solzami v očeh.«²¹ — Kmalu nato je Miloš Zihlerl tehniko zapustil, nekoliko za njim pa je odšla tudi Silva Janša-Darja, in sicer v tedaj ustanovljeno rajonsko tehniko v Vešterskem mlinu.

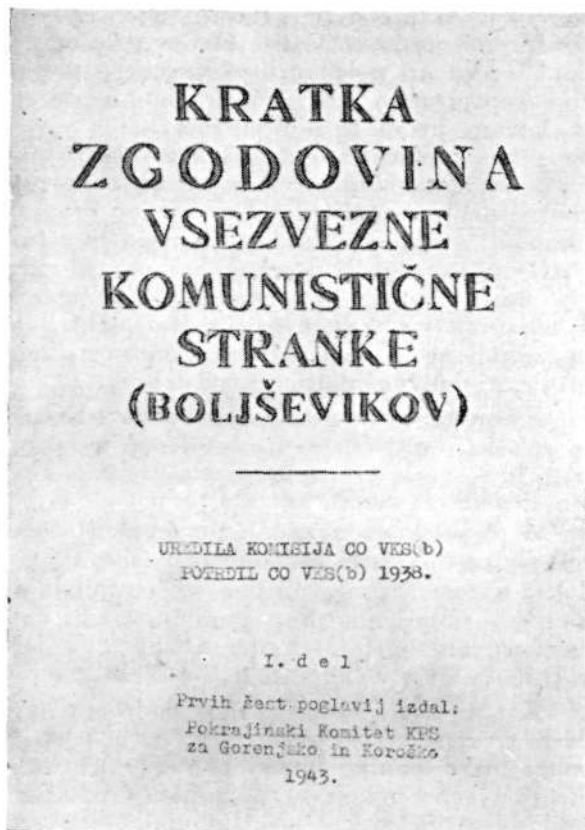
Konec novembra je tehnika preživela veliko nemško ofenzivo, ki je zajela Primorsko, zlasti Novake in Cerkno. Ker je prišla ofenziva dokaj nepričakovano in tehnikov niso mogli obveščevalci o njej o pravem času obvestiti, so ostali ves čas ofenzive v podzemskem prostoru. Ana Špan je za nevarnost izvedela v zadnjem trenutku in že ko so se Nemci bližali hiši, dala tehnikom dva hleba kruha in vrč vode, hkrati pa vhod temeljito zakopala in nametala nanj meter visok kup gnoja. Tako so ostali tehniki v prostoru tri dni. Razumljivo, da v takih okoliščinah niso delali. Nemci so vse tri dni hodili okrog bunkerja in ker so v njem skriti razločevali celo njihovo govorico, se jim je često vsiljevala misel, da so izdani. Zato sta si Jesenovec in Zihlerl umislila načrt, kako bi se branili. Po tem načrtu bi streljali s samokresi v odprtino in se potem, če ne bi uspeli, končali z bombami. Stvar pa se je vendar dobro iztekla. Po treh dneh, nekako ob štirih

popoldne, se jim je nad odprtino pokazal nasmejani obraz Španove mame, ki jim je sporočila, da je nevarnost minila.

Še istega meseca se je del tehnike Črni dvor preselil k bližnjemu kmetu Francu Prezlju, po domače Podgrivarju, v nekak propagandni bunker. Tu so v glavnem izdelovali predloge oziroma koncepte tiskov. Mimo tovarišev, ki so delali v tej tehniki po omenjeni spremembi, sta bila tedaj v njej še Adolf Arigler-Bodin in prof. Ivan Bertoneclj-Januš.³²

Na pobudo rajonskega komiteja KPS Podnart-Kropa je bila organizirana v tem času tudi rajonska tehnika za to področje, znana kot *Tehnika Jelovica*. Ime je dobila po svoji legi, saj je delala ob vznožju Jelovice, v bližini vasi Rovte pri Podnartu. Iz vsega doslej povedanega o mreži gorenjskih tehnik zlahka uvidimo, da je bila tehnika na tem področju potrebna. Organiziral jo je na pobudo rajonskega komiteja domačin Slavko Benedik iz Rovt, ki je z veliko vztrajnostjo in tudi dobro organizacijsko spretnostjo hitro pridobil ustrezn material pa tudi potrebni tehnični kader. Benedik je bil tudi njen prvi vodja. Po njegovem odhodu jeseni 1944 za tehničnega kontrolorja v pokrajinsko tehniko za Gorenjsko na ozemlje pod Storžič³³ je tehniko vodila Marija Rauter por. Strajnar, člani tehnike pa so bili Janez Pogačnik-Mirko, Štefka Puh por. Slanina, risarja Matija in Slavko, France Vovk, Manca Vrlinšek-Anuška, Katja, kurir Stanko Pogačnik-Jurček in morebiti za krajši čas še kdo.

Tehniko Jelovico so najprej zgradili v hribu nad Rovtami. Sklepati moramo, da je bila dokaj dobro opremljena, saj je bila med redkimi v tem času na Gorenjskem, ki so si že svetile z elektriko. Električna napeljava je vodila iz skednja kmeta Turka. Dne 21. marca 1944 pa je tehnika pogorela. Vnela se je zaradi peči in od vsega inventarja je uspelo rešiti le nekaj malenkosti, pisalni stroj³⁴ in radijski sprejemnik.³⁵ Po tej nezgodi so se lotili ob pomoči terenskih aktivistov urejanja novega prostora, hkrati pa

Naslovna stran kratke zgodovine VKP (b), ki jo je jeseni 1943 natisnila tehnika pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. (Po originalu v Loškem muzeju.)

so si nabavljali razmnoževalni material. Novi prostor so izbrali na drugem koncu vasi, na robu gozdčiča, približno petdeset metrov nad cesto Rovie—Podnart. Tehnika je bila podzemna. Vanjo, kar velja tudi za vse druge selitve iste tehnike, so napeljali električno napeljavo. Po navadi so jo napeljali od najbližje hiše, vendar brez vednosti kogarkoli od domačih. Od hiše ali skednja, kjer imajo kmečki gospodarji shranjene kmetijske stroje, so priključili poseben vod, ki so ga nato pod zemljo speljali do tehnike. Da bi ostalo delo čimbolj skrito, so ta dela opravljali ponoči. V tretji prostor so tehniko zaradi varnosti preselili jeseni 1944, končno pa so si zaradi konspirativnosti postavili spet nov prostor precej višoko v hribu nad Rovtami. Tu se pri polaganju električne napeljave niso držali ustaljenega načina konspiracije. Ker je bila tehnika precej oddaljena od vasi, na precej skalovitem hribu, ni bilo mogoče kabla v vsej dolžini položiti v zemljo in prav to je pripeljalo do njenega odkritja. Po podatkih Marije Rauter-Strajnar je tehnika propadla 22. oktobra 1944.³⁶ Tega dne je približno ob enajsti uri pripeljal izdajalec skupino kranjskih domobrancev, ki so se pritihotapili v bližino tehnike, nakar so jo z jurišem zavzeli. Na srečo njihov poglavitni namen ni uspel. Tehnikom, ki zaradi slabe oborožitve na odpor niso mislili, je uspelo pobegniti po zasilnem izhodu. Domobranci so uničili in odpeljali vse, kar se je odpeljati dalo, nakar so prostor zažgali. Odkrili in zažgali pa so tudi skladišče, ki so ga tehniki zgradili na zelo skritem prostoru, dokaj oddaljenem od tehnike.

S tem je tehnika za rajon Podnart-Kropa propadla. Z enoletnim delom je več kot opravičila svoj obstoj, saj je opravila svojo mobilizacijsko dolžnost, in to ne le v svojem ožjem pomenu. Dejstvo, da so Nemci dva dni za tem dogodkom metali z letala propagandne letake o uničenju tehnike, kaže, da so se predobro zavedali pomena in vloge narodnoosvobodilnega tiska, še bolj pa dokazuje to njihovo nemoč, saj je bil pravzaprav njihov uspeh dokaj skromen. Zadovoljiti so se morali le z razmnoževalnimi pripomočki in z že razmnoženim propagandnim gradivom, kar pa še nikakor ne pomeni, da so s tem uničili tehniko. Ostal je kader tehnikov, ki se je ponovno vključil v propagandno delo.

Ker ni bilo mogoče na tem področju najti primernege mesta (to kaže, da bi sicer tu znova organizirali še eno tehniko), so odšli tovariši na željo pokrajinske tehnike na podobno delo drugam. Tako je odšla Marija Rauter-Strajnarjeva v tehniko Drava, nato v tehniko Benko in končno v sprejemni center vesti pri pokrajinski tehniki.

Rajonska tehnika Jelovica je razmnoževala dnevna radijska poročila, Ljudsko pravico, Slovenski poročevalec, Mladino, razne letake ter druge tiske po nalogu pokrajinske tehnike, letake pa so za potrebe rajona razmnoževali tudi na lastno iniciativo. Skraja so se za razmnoževanje posluževali šapirografa, pozneje ciklostila in končno rotacijskega ciklostila. Vse te pripomočke, kakor tudi pisalne stroje, radijski sprejemnik, matrice, papir in barve, so zbirali aktivisti, največ iz Kranja. Vrednost dela je bila še toliko večja, če pomislimo, da je ves potreben kader rasel hkrati s tehniko, z velikimi lastnimi napori, požrtvovalnostjo, voljo in vztrajnostjo. Natisnjeno literaturo so razpošiljali na razne naslove, raznim političnim forumom, vojaškim in drugim partizanskim enotam jo je odnašal kurir Stanko Pogačnik-Jurček, del pa je je dobivalo tudi prebivalstvo v dolini. Tudi ta tehnika si je prizadevala, da bi bili izdelki čimbolj lični in čim lepše oprem-

ljeni. Tem zahtevam so se najbolj približali s svojim zadnjim tiskom, listom Mladino. Razmnožili so ga v približno tri sto izvodih na 22 straneh; prva stran je bila opremljena s Titovo sliko. Hkrati z njo pa so razmnožili tudi večje število letakov z novico o osvoboditvi Beograda. Oboje je propadlo ob domobranskem napadu.³⁷

Že spomladi 1945. leta je prišlo v soglasju z okrožnim komitejem KPS Jesenice tudi do ustanovitve znane *Žanetove tehnike*, ki je zalagala z narodno-osvobodilno literaturo vasi pod Stolom oziroma pod Karavankami. Ker pa je rast tehnike povezana z rastjo narodnoosvobodilne misli v Novi vasi in okolici in ker so o tem na voljo podatki, zaradi lažjega razumevanja dela tehnike najprej na kratko nekaj besed o tem.

V letu 1941 v Novi vasi še ni bil ustanovljen vaški odbor Osvobodilne fronte, pač pa je bil že konec 1941 vzpostavljen stik z narodnoosvobodilnim gibanjem, ki je vas z okolico predvsem ideološko utrjeval in seznanjal z osnovami osvobodilnega gibanja. Vzpostavil ga je Egon Remec-Borut, ki je bil povezan s Stanetom Percem-Adamom in Jožetom Štrukljem-Rafлом iz Radovljice. Pozneje so se temu aktivu priključili iz Nove vasi Franc Žnidar-Egoň, Franc Žnidar-Matjaž, Jože Gogala-Primož in kmetijski delavec pri Jožetu Debeljaku po imenu Vinko. Pozneje je aktiv mimo ideološkega osveščanja zbiral tudi podatke o okupatorjevi vojski, tako o premikih nemške vojske, sovražnih patroljah, zasedah, o graditvi bunkerjev in podobnem, ter jih po Egonu Remcu-Borutu pošiljal partizanskim enotam na tem ozemlju. Iz teh prvih organiziranih privrženecv narodnoosvobodilnega gibanja je sestavil avgusta 1942 sekretar rajonskega komiteja za Radovljico Jože Štrukelj-Rafel vaški odbor Osvobodilne fronte, v katerem so bili: Franc Žnidar-Egon kot sekretar, člani pa so bili Jože Gogala-Primož, Franc Žnidar-Matjaž in že omenjeni Vinko z ilegalnim imenom Gašper. Po odhodu Franca Žnidarja-Egona marca 1945 v partizane je postal sekretar vaškega odbora Jože Gogala-Primož. Odbor je delal po navodilih tedanjega sekretarja rajonskega komiteja Jožeta Štruklja. Njegova smrt aprila 1945 pri Fuksovi brvi pri Radovljici pa je vplivala na aktivnost odbora, zlasti še, ker je odšel aprila v partizane tudi Egon Remec-Borut. Tako je ostal teren Nova vas brez direktne povezave z ilegalnimi političnimi delavci. Ponovno je delo zaživelo junija istega leta, ko je bil z vojaške enote poslan na politično delo v vasi Nova vas, Vrbnje in Gorico Franc Žnidar-Egon. Narodnoosvobodilni odbor v sami vasi ni bil več organiziran, pač pa je bil ta teren zastopan v narodnoosvobodilnem odboru Radovljica. V maju je poslal namestnik komisarja Gorenjskega odreda Kostja domačine Franca Žnidarja-Egona, Janeza Tepina-Žaneta in Branka Štangla-Petra v domačo okolico z nalogo, da zberejo orožje in drugo, kar bi bilo potrebno vojaškim enotam na Jelovici. Akcije za orožje so bile na Otoku, v Dvorski vasi, Zapužah in Gorici. Hkrati so obiskali nekatere simpatizerje narodnoosvobodilnega gibanja in jih pozivali k aktivnosti. Z nabranim orožjem, predvsem so prišli do lovskih pušk, so se čez teden dni vrnili v svojo enoto.

Prvemu odhodu pod Stol je sledil kmalu drugi, a z določeno nalogo. To pot sta bila poslana Janez Tepina-Žane in Franc Žnidar-Egon. Morala sta se povezati z okrožnim komitejem Jesenice, da v soglasju in z njegovo pomočjo organizirata vaške odbore ter ustanovita rajonsko tehniko. Za to pa skraja ni bilo pripomočkov, ne potrebnih tiskarskih izkušenj. Prve napotke pri poizvedovanju, kako bi prišla do potrebnih rekvizitov, sta dobila pri

Koroščevem Janezu v Vrbnjah. S tem namenom sta Janez Tepina-Žane in Franc Žnidar-Egon izvršila prvo akcijo na opekarno v Dvorski vasi, kjer sta zaplenila pisalni stroj in pisarniški inventar, hkrati pa sta onesposobila strojne naprave v obratu, zaradi česar je bila opekarna nesposobna za delo do konca vojne. Ves zaplenjeni material sta odnašala v Egrovo vilo v Zapužah, kjer so nameravali v sporazumu s stanovalci Božo Remec in Koširjevimi namestiti tehniko. Naslednji dogodek je zamisel začasno nekoliko spremenil. Tisto noč po akciji v opekarni tovariša vile nista zapustila, v jutranjih urah pa je prišla iz Begunj nemška policija z namenom, da izseli Remčevo. Iznajdljivosti Mici Koširjeve, ki je vedela, da se zadržujeta v stanovanju Remčeve oba omenjena tovariša, gre zasluga, da ju Nemci niso izsledili. S prepričljivim izgovorom, da je Remčeva pri svoji teti v Lescah, so se Nemci odpeljali v Lesce. Ta kratek čas je zadostoval, da sta se tovariša z zaplenjenim materialom s pomočjo Rudija Koširja umaknila za prizidek v podstrešje. Po tem dogodku sta morala za nekaj časa hišo zapustiti; še isti večer sta ves material prenesla v Novo vas na skedenj k Žnidarjevim. Za delo pa so potrebovali še ciklostil, radijski sprejemnik in drugo. Ciklostil je priskrbela Pavla Žnidar, ki je bila poslana iz tovarne verig v Lescah na delo na Koroško. Žnidarjeva je za svoje delo pridobila protinacističnemu boju naklonjeno Avstrijko Agi Filop, ki ji je pomagala odnesti iz tovarne, kjer sta delali, ciklostil, matrice, barvo in drugo. Vse to je prenesel iz Beljaka v domačo vas Franc Žnidar-Matjaž. Radijski sprejemnik je pripeljala Marica Žnidar-Maruša iz Blejske Dobrave od Fanči Prešernove, ki ga je hranila že od decembra 1942, ko je sprejemnik zaplenila skupina Edija Glinška na uradu vodne skupnosti v Radovljici in je bil pri njej le shranjen. Preostali risalni pribor, matrice in papir sta po svojih zvezah od Kranja do Koroške nabrali Žnidarjeva mama in Marica Žnidar-Maruša. Tako je bil nekako v treh mesecih zbran ves material, potreben za nemoteno delo tehnike.

Bunker pri Žnidarjevih je bil od junija 1943 stalna javka. V njem so se sestajali Slavko Grčar-Štefan, sekretar rajonskega komiteja za Radovljico, Tine Dolar-Čiro, član okrožnega komiteja Jesenice, kurir Tilen, Janez Tepina-Žane, ki je bil odgovoren za delo rajonske tehnike, ter Franc Žnidar-Egon, član rajonskega komiteja, odgovoren za VOS in delo gospodarske komisije. Bunker je bil na podstrešju in je bil velik približno štiri kvadratne metre, v višino pa je meril le dober meter. Opremljen je bil z elektriko, ki je bila priključena vaškemu vodu prav zaradi tega, da ne bi bila opažena prevelika poraba električnega toka. Vhod v prostor je vodil mimo verande in senika, bil pa je zelo težaven. Za hrano kakor tudi za ostalo, kar so potrebovali pri svojem delu ali kako drugače, je skrbela Žnidarjeva mama, medtem ko je vzdrževala redno kurirsko zvezo s pokrajinsko tehniko Marica Žnidar-Maruša. Ker je bila zaradi težavnega dohoda ogrožena varnost, se je še v septembru tehnika preselila v prvotno izbrane prostore v Egrovi vili, ki je bila kot sosed oddaljena od Žnidarjevih dobrih 80 metrov. Po izjavah tehnikov so v septembru izvedli prvi poskus razmnoževanja radijskih poročil. Po preselitvi je začela tehnika z rednim delom, prikriti prostor pri Žnidarjevih pa je služil aktivistom za sestanke vse do izselitve Žnidarjeve družine 1944 v Nemčijo.

Po privoljenju oskrbnika Rudija Koširja in njegove žene Mici za nastanitev tehnike v Egrovi vili v Zapužah so uredili prostor v kleti, kjer je

imel Košir svojo mizarsko delavnico. Oba prostora je ločila velika prodajna omara iz Božičeve trgovine v Zapužah. Bila je obložena z deskami, le-te pa je pripeljal Anton Avsenik-Marofar iz Vrbenj. Vhod v bunker je vodil skozi predal v omari za moko, in sicer takole: ko si se spustil v predal, je bila v zadnji steni omare majhna odprtina s pokrovom, skozi katerega si se moral splaziti. Tehniki namenjeni prostor je bil meter širok in dva in pol metra dolg ter razdeljen na tehniko in ležišča, ki so bila nad prostorom, kjer so se zadrževali tehniki pri svojem delu.

Kakor vse tehnike je tudi ta delovala po direktivah pokrajinskega tehničnega vodstva. Skraja je služila le namenu ustanovitelja, z reorganizacijo njenega dela — izvedena je bila v decembru 1945 — pa je dobivala naročila tudi od okrožne tehnike Jesenice. V času njenega dela sta jo obiskala sekretar okrožnega komiteja KPS Jesenice Ivan Gašperin-Mitja in vodja okrožne tehnike Ivan Golc. Za ožje zavarovanje tehnike je skrbela Koširjeva družina, ki jo je tudi oskrbovala z živežem. Že v tem času, še bolj pa velja to za 1944. leto, je tiskala Slovenski poročevalec, Ljudsko pravico, Mladino, Delavsko enotnost, Kmečki glas, Našo ženo, razne letake in dvakrat na teden tudi radijska poročila s samostojnim političnim komentarjem. Hkrati so tehniki sodelovali po potrebi v akcijah VOS za Radovljico.³⁸

Poleti je začela razmnoževati tudi *tehnika rajonskega komiteja Gorje-Bled* na Mežaklji. Njeno vzpostavitve je pripravljaj Milan Tominc; pri tem sta mu pomagali Francka Logar in Tatjana Simčič-Jelenc — Mihela. Omenjeni tovarišici sta priskrbeli pisalno stroja in enega celo sami odnesli iz Parkhotela na Bledu na Ravne na Mežaklji; priskrbeli pa sta tudi ciklostil. Jeseni se je morala tehnika preseliti v Srednjo vas, kjer je nemoteno delovala od oktobra domala leto dni brez premikov.

Jeseni 1945 je v *okolici Kranja* organiziral po navodilih okrožnega komiteja Kranj inž. Maks Stupica-Dražgost *ciklostilno tehniko*, ki se je nekoliko razlikovala od doslej opisanih. Inž. Stupica je moral sam poiskati in preurediti prostor za novo tehniko, moral pa je tudi priskrbeti pripomočke za razmnoževanje. Ciklostil je dobil z Dunaja; kdo ga je prinesel, ni več mogoče ugotoviti. Iz Kranja si ga je odnesel zvečer v vas Čirčiče in se najprej nastanil pri Ivanki in Janezu Ercetu, kjer je tudi spal in se hranil. Kot vedno se je tudi delo te tehnike nekoliko razlikovalo od dela doslej opisanih tehnik, in to po tem, da je dobivala že napisane matrice. Iz Kranja jih je prinašal študent Burger. Pri Ercetu je bil v tehniki samo inž. Stupica, vendar sta mu pri delu pomagala oba Ercetova. Tako je na primer gospodar pomagal pri ciklostiliranju. Razmnoževali so predvsem Slovenski poročevalec, Mladino, Našo ženo in razne letake, vse to v približno 800 izvodih. Razmnoženo gradivo so nato uredili in ga po potrebi, vsaj glasila, speli. Literaturo je odnašal inž. Stupica k sosedu Tinetu Gregoriču, Karlu Paternuju in drugam. S to literaturo so zalagali vasi od Predoselj, Cerkelj, Preddvora, Naklega in Kranja do Jezerskega in Tržiča. S ciklostilom pa se je inž. Maks Stupica za časa bivanja v Čirčičah nekajkrat selil. Tako je bil nekaj časa pri Hugu Vujčiču, kjer mu je bil v pomoč že neki tovariš, od tod pa sta se selila v mizarsko delavnico Tineta Gregoriča-Cinka. Pri njem sta doživela tudi prvo presenečenje. Ko sta pravkar prišla z namenom, da bi začela razmnoževati in sta se pripravljala za delo, so hišo obkolili Nemci. Tehnikoma je uspelo ciklostil zadelati z oblanci, medtem ko sta sama zlezla v okenske okvire, ki jih je Gregorič prav tedaj izdeloval in jih je imel do

ROKOVANJE

V začetku leta 1943. je bila v tovarni samo 17 KVP tehnika. Tehniko vodi tovarnila Don, šteje trenutno 5 ljudi. Izdelala je naslednje:

5. 1.43.	Prake krvi v novo življenje	300	izv.	str.
5.1. 43.	Slovenski poročevalac	500	"	"
5. 1.43.	Radio poročila	450	"	"
7. 1.43.	25.letnica Vel.Okt.Revol.	300	"	"
9. 1.43.	Radio poročila	450	"	"
20. 1.43.	Slovenski poročevalac	500	"	"
24. 2.43.	Slovenski poročevalac	350	"	"
25. 2.43.	Radio poročila	350	"	"
26. 2.43.	Zbirna partizanskih pesni	150	"	"
8. 3.43.	Slovenski poročevalac	325	"	"
8. 3.43.	Radio poročila	320	"	"
7. 4.43.	Radio poročila	394	"	"
13. 4.43.	Radio poročila	394	"	"
22. 4.43.	Prvovrstaški proglas OF delovnega ljudstva Gorenjske in Slovenske-Koroške	2600	"	"
24. 4.43.	Radio poročila	410	"	"
27. 4.43.	Letaki o parolani	400	"	"
27. 4.43.	Vaša vojakina in teranjski organizatorji partizanskega mobilizacija	100	"	"
1. 5.43.	Slovenski poročevalac	475	"	"
5. 5.43.	Radio poročila	500	"	"
18. 5.43.	Radio poročila	490	"	"
20. 5.43.	Parizanska bela garda	300	"	"
21. 5.43.	Pri sestrah na jaski	500	"	"
22. 5.43.	Radio poročila	400	"	"
22. 5.43.	Za naša polit.komisarja	100	"	"
24. 5.43.	Koroška Slovenom	500	"	"
28. 5.43.	Radio poročila	410	"	"
31. 5.43.	Partija	500	"	"
3. 6.43.	Radio poročila	420	"	"
6. 6.43.	Slovenski poročevalac	724	"	"
6.6. 43.	Obramec vprašalnice pola za kndre	100	"	"
24. 6.43.	Slovenski poročevalac	1000	"	"
28. 6.43.	Slovenski poročevalac	1000	"	"
30. 6.43.	Partijska šola za teranske delavce	500	"	"
1. 7.43.	Kaj je in kaj hoče OF Slov.naroda	1000	"	"
2. 7.43.	Beveda o Osvobodilni fronti	500	"	"
4. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
8. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
10. 7.43.	Narodno osvobodilni odbori in Partija	300	"	"
12. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
12. 7.43.	Pismo aktivistom	500	"	"
13. 7.43.	Našim nepaljudim bratom v vratah bele garde	500	"	"
13. 7.43.	Propagandna obvestilo št.1.	500	"	"
14. 7.43.	Slovenskemu narodu	500	"	"
14.7. 43.	Reši se	500	"	"
16. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
19. 7.43.	Okrožnica vsem okrožnim odborom OF in pol.sel.	200	"	"
19. 7.43.	Slovenskemu narodu	500	"	"
20. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
24. 7.43.	Radio poročila	800	"	"
26. 7.43.	Slovenski poročevalac	750	"	"

28. 7.43.	Radio poročila	800	izv.	str.
1. 8.43.	Klevete in resnice o komunizmu	500	"	"
1. 8.43.	Radio poročila	800	"	"
4. 8.43.	Radio poročila	800	"	"
6. 8.43.	Slovenski poročevalac	1000	"	"
7. 8.43.	Slovenski	1000	"	"
7.8. 43.	Navodilo za organizacijo vojaških gospodarskih komisij	300	"	"
8. 8.43.	Radio poročila	1250	"	"
9. 8.43.	Preles Deutschland ruft	200	"	"
10. 8.43.	Radio poročila	1100	"	"
13. 8.43.	Slovenski poročevalac	1000	"	"
14. 8.43.	Radio poročila	1100	"	"
15. 8.43.	Slovenskemu narodu!	1100	"	"
17. 8.43.	Radio poročila	1100	"	"
20. 8.43.	Radio poročila	1200	"	"
22. 8.43.	Radio poročila	1000	"	"
25. 8.43.	Slovenski poročevalac	750	"	"
26. 8.43.	Radio poročila	1100	"	"
28. 8.43.	Radio poročila	1000	"	"
30. 8.43.	Radio poročila	1000	"	"
30. 8.43.	Slovenski poročevalac	750	"	"
1. 9.43.	O slovenskih mešah	1200	"	"
2. 9.43.	Slovenski, kmetje, delavci in slov.inteligenca	700	"	"
3. 9.43.	Radio poročila	1100	"	"
5. 9.43.	Radio poročila	1100	"	"
7. 9.43.	Radio poročila	1100	"	"
8. 9.43.	Slovenskemu narodu na Gorenjskem in Koroškem	5000	"	"
9. 9.43.	Kmečki glas	600	"	"
9. 9.43.	Okrožnica okrožnim odborom in aktivistom	300	"	"
10. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
12. 9.43.	Slovenski poročevalac	750	"	"
13. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
17. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
21. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
25. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
29. 9.43.	Radio poročila	800	"	"
3.10.43.	Radio poročila	700	"	"
7.10.43.	Radio poročila	750	"	"
8.10.43.	Slovenski poročevalac	750	"	"
9.10.43.	Radio poročila	750	"	"
11.10.43.	Ljudska pravica	750	"	"
12.10.43.	Radio poročila	750	"	"
17.10.43.	Radio poročila	750	"	"
20.10.43.	Propustnice	450	"	"
21.10.43.	Radio poročila	750	"	"
23.10.43.	Naša šola	500	"	"
25.10.43.	Radio poročila	750	"	"
29.10.43.	Radio poročila	750	"	"
avgust,september,oktober 1943	VKP(b) I.del	500	"	"
" " " " " " " " " "	VKP(b)II.del	500	"	"

Poleg omenjenega je tehnika pretilkala večje število raznih okrožnic in sličnega.

tedaj izgotovljenih že večjo količino. Po Gregoričevi aretaciji so odnesli ciklostil in ostalo v neko globel pri Čirčičah, od tod pa ga je odnesel Erce k nekemu kmetu v Voklo. Maks Stupica-Dražgost je potem odšel na Rupo, kjer je tudi zbolel. Ko je po daljši prekinitvi ozdravel, se je odpravil čez Ilovko in Storžič v Lom. Tu so tehniko v Dolenčevih gozdovih pozno jeseni ponovno formirali. Dotlej tehnika lastne iniciative ni mogla razviti. Bila je odvisna od kvalitete napisanih in opremljenih matric, njena lastna skrb je bila omejena le na kvaliteto natisnjene literature. Izdelki na novo formirane tehnike so s prihodom karikaturista Maksa Jeze in s preciznostjo izdelkov inž. Stupice močno pridobili. Že od vsega začetka so bili, kljub pomanjkljivim pripomočkom, na dokajšnji višini. Tako so na primer, v želji po čim lepšem tisku, začeli inicialke najprej vtirati v matrice, nazadnje, pred odhodom inž. Maksa Stupice-Dražgosta, pa so jih že kar žigosali. Za to so potrebovali linolej, po katerega je hodil kurir v Bornov gradič pod Sv. Anjo. Razumljivo, da so ta prizadevanja žela priznanja, zlasti delo inž. Stupice, o čemer več ob razpisih tekmovalj 1944. leta. Tehnika je v tem prostoru delala še konec 1945. leta in se šele februarja naslednjega leta preselila v nove prostore.³⁹

Prve dni septembra je bila ustanovljena tudi prva *bohinjska tehnika, imenovana Orel*. Ustanovljena je bila na pobudo rajonskega odbora Osvobodilne fronte Bohinj, za njeno ustanovitev pa je skrbel gimnazijec Vinko Beznik. Njegov življenjepis nam je delno znan, močno pa je povezan z delom same tehnike. Gimnazijo je zapustil takoj po sovražni okupaciji in se odpravil domov. Skrajja je bil nekaj časa zaposlen v železniškem uradu na postaji v Bohinjski Bistrici, januarja 1945 pa je delo zapustil in prišel domov na Gorjuše. Zaradi bolezni na ledvicah je nekaj časa bolehal, nekako sredi aprila, ko so ga že iskali Nemci, pa je odšel v ilegalo. Ker se je pojavljala vedno večja zahteva po nenehnem obveščanju prebivalstva o položaju na bojiščih, so po predarku rajonskega odbora Osvobodilne fronte sklenili ustanoviti tehniko, njeno organizacijo pa poverili Vinku Bezniku. Beznik je k delu pritegnil še bratranca Feliksa Beznika in Janeza Strgarja. Njegov brat Jakob Beznik, po poklicu tesar, pa je zgradil barako na jugozahodnem delu Gorjuš v Jazbinah. Pisalni stroj jim je priskrbel rajonski odbor Osvobodilne fronte, njegov prejšnji lastnik pa je bila ali Kmetijska zadruga v Srednji vasi ali lesni trgovec Stroj iz Bohinjske Bistrice. Šapirograf je bil last tovarne KID na Jesenicah, ni pa mogoče ugotoviti, kdo ga je prinesel na Gorjuše. S papirjem je tehniko oskrbovala mladinska organizacija na Koprivniku in Gorjušah, z matricami in šapirografskim črnilom pa so jo oskrbovali razni aktivisti po različnih ilegalnih zvezah iz nemških pisarn na Bledu in iz jeseniške železarne. Tehnika je dobila ime po ilegalnem imenu vodje tehnike Vinku Bezniku-Orlu.

Ob ustanovitvi tehnika še ni imela lastnega radijskega sprejemnika; na voljo je bil le tisti pri sorodniku Vinka Strgarja, ki je bil »blockleiter« Kärntner Volksbunda in je imel zaradi tega pravico do baterijskega radijskega sprejemnika, sicer pa je bil sodelavec narodnoosvobodilnega gibanja od 1941. leta. Skrajja je vodja tehnike Vinko Beznik-Orel poslušal radijska poročila pri omenjenem tovarišu, v tehniki pa so po sproti sestavljenih zapiskih sestavljali radijske vesti. Bili so to štirinajst centimetrov visoki in

Poročilo o tiskih, ki jih je izdelala tehnika PK KPS za Gorenjsko v času od januarja do oktobra 1945

dvajset centimetrov dolgi listi z rdečim naslovom Radioporočila, opremljeni z rdečo zvezdo. Delo so si tehniki razdelili takole: Poročila je sestavljal Vinko Beznik in hkrati pisal tudi matrice, Feliks Beznik in Janez Strgar pa sta razmnoževala na šapirografu. Mimo radijskih poročil je tehnika razmnoževala med drugim razne proglaste, sestavke naših političnih voditeljev, v presledkih pa Vesti izpod Triglava in razne brošure, tako Komunizem in vera, Vera v Sovjetski zvezi, Žene v Sovjetski zvezi in drugo. Po vsem znanim moremo tudi tu ugotoviti, da so se tehniki dobro zavedali pomembnosti poslanstva, ki so ga opravljali, skrbeli so za ažurnost, tehnika pa je bila sposobna, razmnoževati kompliciranejša in obširnejša dela. Del prek noči razmnoženih vesti so v zgodnjih jutranjih urah prinašali na kurirsko karavlo G 4, del pa so jih dobili aktivisti po vaseh in mladinska organizacija. Ta poročila so potem krožila po vsem Bohinju, Bohinjski Beli, Bledu, Gorjah in Jesenicah. Razmnoževali so še razne obrazce, kot potrdila za gospodarsko komisijo, razne statistične obrazce za Osvobodilno fronto in njene odbore ter prepustnice. Ker so bili tehniki domačini, Gorjuše pa je pol osvobodene, so zahajali tudi sami med ljudi in tako tudi neposredno širili vesti in revolucionarno miselnost. Za prehrano so skrbeli deloma sami, nekaj pa so jim pomagali pri tem aktivisti. Kuhala jim je najbližja gospodinja, Jazbrnikova mama, njen mož pa je skrbel za varnost tehnikov in za dobro zamaskirani dohod do barake.

Ker je bila prva baraka tehnike dokaj blizu kolovoza, ki veže Gorjuše s Koprivnikom, so jo že po kakem mesecu prestavili nekaj sto metrov niže proti Nomnju. Tedaj so tudi radijski sprejemnik prenesli od Strgarja v tehniko. Vendar so se tudi od tod po kakem mesecu, konec novembra, selili v novo zgrajeno barako v Hribarici, kot se imenuje hrib med Koprivnikom in Gorjušami (višina 1050 m). Tudi ta baraka je bila le nekaj sto metrov oddaljena od glavnega kolovoza. Zaradi tega je Janez Strgar-Emil, ki je bil tudi kuhar, v šali trdil, da se sliši na kolovoz, če zjutraj zabeli žgance. Baraka je bila prislonjena na skalo, dohod je bil z vrha. Nad tehniko so bile senožeti in seniki, iz katerih so vozili v zimskem času seno. Zaradi konspiracije prav v zimskem času so od kolovoza na senožeti proti gozdu naredili petdeset metrov dolgo ograjo, ki je obdajala skalo z barako. Po tej ograji so hodili v tehniko brez sledov v snegu. V tem času so dobili z Jesenic večji baterijski radijski sprejemnik znamke »Philips« in akumulator. Na tem mestu je delala tehnika vse 1945. leto.⁴⁰

Septembra je poslal šef pokrajinske tehnike za Gorenjsko Adolf Arigler-Bodin v Lesce Lada Torkarja-Matijo z namenom, da organizira tehniko. Torkarju je uspelo, da je bila do konca meseca tehnika, ki je tedaj dobila ime *T 5 jeseniškega okrožja*, pripravljena za delo. Pri tem mu je pomagal brat Polde. Tudi pri njenem delu naletimo na težave, ki so bile svojske domala vsem tehnikom. Na voljo niso imeli ne pisalnega stroja, ne razmnoževalca, ne papirja in ne ostalega tehničnega materiala. Pisalni stroj so po daljšem iskanju dobili pri trgovcu Jožetu Prešernu, teže pa je bilo z razmnoževalcem. S pomočjo zvez so izvedeli, da ga hrani že omenjeni vodja blejske tehnike Sonja Il France Toni.⁴¹ Ciklostil so se pri njem le sposodili za toliko časa, da so si po njem izdelali svojega. S tem namenom je Torkar Tonija na Bledu tudi obiskal ter po dogovoru stroj odnesel zaviti v navadnem ovojnem papirju kot paket.⁴² Težav pa s tem še ni bilo konec; skrbi je povzročala izdelava ciklostila. Najteže pa je bilo z mrežo, ki so jo potrebo-

vali za razmnoževanje. V ta namen so kupovali mreže vseh vrst, tudi take za sita. Vsa prizadevanja pa niso uspela. Končno so poskusili še s sobno zaveso in — slednji poizkus jim je uspel. Posebna pisala jim je izdelal Torkarjev brat Leopold-Tomaž. Za nabavo papirja in ostalega tehničnega materiala so skrbeli Matijeva sestra Marija Torkar-Maruša, Leopold Torkar, Janez Krivec, Stane Naglič-Suljo z Bleda, njegova žena Draga ter žena Leopolda Torkarja Francka Torkar-Špela. Nakupovali so ga po Gorenjskem in Koroškem.⁴³

Po prvotni zamisli naj bi bila tehnika nameščena pri Leopoldu Torkarju, ki je stanoval pri Slavku Šušteršiču v tovarni nogavic v Lescah, kjer je bil tudi zaposlen. Namero pa so pozneje opustili zaradi velikega števila delavcev, pred katerimi dela tehnike prav gotovo ne bi mogli povsem prikriti. Zaradi tega so se odločili, da se bo Lado Torkar-Matija, do tedaj borec Gorenjskega odreda, preselil na svoj dom v Lescah št. 26. Kljub temu pa je tehnika vendarle delala na dveh mestih: na domu staršev Lada Torkarja ter pri bratu, na katerega se je v organizacijskem smislu tudi najbolj naslonil. Na svojem domu je opravljal vsa pisarniška dela, pisal matrice in sprejemal pošto, medtem ko je razmnoževal pri bratu. Razmnoženo literaturo so nato odnašali pokojna mati, bratova žena Francka-Špela in njen petletni sin Poldi, ki jo je nosil v košku do ilegalca Jaka Eržena-Andreja. Od tod so jo pošiljali po jeseniškem okrožju pa tudi na Koroško.⁴⁴

Že od začetka so računali s tem, da tehnika v Lescah ne bo mogla dolgo zdržati, zato so morali misliti na nov prostor. Dogovorili so se z bivšim lovцем Francem Gašperinom-Cetom iz Begunj, dobrim poznavalcem terena, da bo pomagal urediti novo tehniko pod Begunjščico. Po dogovoru je Franc Gašperin-Cet odšel v Drago ter pričel iskati primeren prostor. Našel ga je v Jecelniku, nekako osemdeset metrov nad bivšo smučarsko kočo. Novi prostor je bil zgrajen spomladi 1944. leta, verjetno v marcu.

Tehnika T3, ki je sicer prav zaživela šele v Dragi nad Begunjami, je že od svojega nastanka zalagala okrožje z vso temeljno literaturo, tako Slovenskim poročevalcem, Ljudsko pravico, Delavsko enotnostjo, Mladino, listom Žene izpod Karavank, razmnoževali pa so tudi različne letake splošnega in lokalnega pomena, razna gesla in drugo.⁴⁵

In končno je bila rajonska tehnika za Selško dolino Orlovo gnezdo, v želji, da bi bilo operativno področje čimbolj prepreženo z narodno-osvobodilnim tiskom, iniciator tudi zadnje *tehnik*e v tem letu na Gorenjskem v *Vešterskem mlinu*. To mesto sta predlagala Škofjeločana brata Hafnerja, prepričana, da je na dovolj skritem mestu. S pristankom rajonske tehnike so nato aktivisti organizirali in opremili nove prostore.⁴⁶ Tehniko so začeli graditi že decembra. Nekaj lesa, žebeljev in drugega je prispeval Ivan Jugovec-Matjaž, ki je bil tedaj načelnik okrajne gospodarske komisije. Gradnja je bila dokaj težavna zaradi pogostnih nemških patrolj in domačih izdajalcev. Tehniko so zgradili pod svišli in je bila, z enim samim izhodom, domala vsa v zemlji ter bi jo bilo brez izdaje težko odkriti. Gradili so jo štirinajst dni večinoma podnevi, in sicer Pavle Gosar-Razin in kurir Andrej Florjančič-Boris, znotraj pa jo je opremila Silva Janša-Darja.⁴⁷ Ko je bila tehnika pripravljena za delo, je o tem obvestil rajonsko tehniko Orlovo gnezdo tedanji sekretar rajonskega komiteja KPS za Skofjo Loko Tine Kalan-Dolinski, hkrati pa tudi zaprosil za kakega tehnika, ki bi uvedel v delo tehnike v Vešterskem mlinu. Pokrajinski tehnik Adolf Arigler-Bodin

je za to delo skraja določil Andreja Jesenovca, ker pa je bila Silva Janša-Darja vodja tehnike in tudi starejši član, je odšla v Vešterski mlin sama na lastno željo, Jesenovec pa je še nadalje ostal v tehniki rajonskega komiteja za Selško dolino in po Darjinem odhodu prevzel vodstvo Selške tehnike.⁴⁸

Šele z marcem 1945 so se razmere tudi na kamniškem operacijskem sektorju Kokrškega odreda spet toliko uredile, da so jeli znova razmišljati o političnem delu. Spremenjeni politični položaj je zahteval naglo vplivanje

Pri Zanetu na Klanču je delovala prva kranjska ciklostilna tehnika

na teren, in to z resnim in kvalitetnim delom. Zaradi tega se je sekretar okrožnega komiteja Viktor Stražišar-Silvester dogovoril z edinim preživelim članom Tehnike Kokrškega odreda Albinom Vengustom-Hrastom o nadaljnjem propagandnem delu. Ker je ciklostil in ostalo, s čimer je razpolagal Kokršski odred, propadlo in so bile kurirske zveze s pokrajinsko tehniko zelo neredne, potrebe po pisani besedi pa velike, sta se Viktor Stražišar-Silvester

in Albin Vengust-Hrast odločila, da vzpostavita tehniko z akcijo na nemški občinski urad v bivši šoli v Homecu. Akcija je bila zaradi neugodne lege — hiša leži na samem in zunaj vasi — in spričo čistine, ki je poslopje obdajala, toliko težavnejša, pripravil pa jo je Albin Vengust-Hrast ob podpori vaških aktivistov. Zaradi nemških napadov, vsled katerih se je bataljon približno za štirinajst dni premaknil proti Rašici, so morali prvotni rok akcije premakniti. Dne 6. februarja⁴⁹ pa je uspelo, ob podpori devetih domačinov, Hrastu vpasti v občinski urad, demolirati prostore in inventar, hkrati pa odnesti dva pisalna stroja, rotorko, večjo količino matric in drugega ciklostilnega materiala. Tako so bili postavljeni temelji bodoči *Kamniški okrožni tehniki, imenovani tudi T 1*, kar vse priča o načrtih za nadaljnje širjenje ciklostilnih tehnik, ki naj bi prepredle okrožje.

Kljub temu, da je tehnika služila potrebam celotnega okrožja, je šele konec julija ali v začetku avgusta prešla iz bataljona v sestav okrožnega komiteja. Po pričevanju sodobnikov, da je tehnika razmnoževala vso tedanjo dostopno literaturo, moremo domnevati, da je razmnoževala vsa osrednja glasila našega političnega vodstva, tako prav gotovo tudi Slovenski poročevalec, Ljudsko pravico, razne razglase, med njimi so bili tudi taki lokalnega pomena, in okrožnice.

Od ustanovitve do konca aprila 1945 je tehnika T 1 delovala v Duplici v hiši Vengustovih staršev, ki pa so bili tedaj izseljeni. Albin Vengust-Hrast se je za to odločil kljub temu, da so bili v hiši tuji ljudje. Skraja je v T 1 razmnoževal Hrast sam, pozneje mu je pomagal se Mišo Žirovnik-Stane, terenski delavec in sodelavec Viktorja Stražišarja-Silvestra, v pomoč pa

mu je bila tudi celotna, dokaj močna, dupliška frontovska mreža. Zaradi te širine se je tehnika precej dekonspirirala in morali so jo seliti. Zaradi dobrih zvez, ki jih je imel tedanji okrožni sekretar Viktor Stražišar-Silvester v Kamniški Bistrici, se je konec aprila ali konec maja tehnika preselila v dobro prikrit nadzemski prostor pod Mokrico, od tod na Kopišča, potem v Praprotno in Stahovico ter nato na Moravško.⁵⁰ Kakor prej Tehniko Kokrškega odreda so tudi to tehniko zalagali z reprodukcijskim materialom domačini, verjetno je prihajal med drugim tudi iz Vodnikove tiskarne v Kamniku. Literatura, namenjena razmnoževanju, pa je prihajala v tehniko še vedno po terenskih delavcih, po patroljah iz Ljubljane ali iz Pokrajinske tehnike. V tehniki so mimo Albina Vengusta-Hrasta delali še Tošo in Polde Starovasnik z Županjih njiv nad Stahovico — slednji je odšel v bataljon, ko je bila ustanovljena T 5 in ga srečamo med sodelavci te tehnike, Tošo pa, preden je prišlo do združitve tehnik T 1 in rajonske tehnike v Vinskih hribih v T 2, za terenskega delavca — Branko Porezin in neki Martin iz Tuhinja. Posebno obravnavo zasluži skupina borcev iz bataljona, ki so bili dodeljeni v pomoč Albinu Vengustu-Hrastu, saj se po svojem delu ni v ničemer razlikovala od podobne gestapovske Revsove skupine v Zgornji Savinjski dolini, katere delo in vloga sta nam znana. Zadrževala se je predvsem v dolini Kamniške Bistrice, se skrivala pred borci narodnoosvobodilne vojske in pred Nemci, od časa do časa pa napadala posamezne partizanske borce.⁵¹ Že pri bežni ocenitvi njenega izdajalskega dela ne moremo mimo ugotovitve, da je bil vpliv narodnoosvobodilnega boja na gorenjsko ljudstvo izredno močen in da prav zaradi vsestranskega političnega dela med njim ni našla svojih privržencev. V svojih prizadevanjih je skupina ostala osamljena, kljub temu, da se je njeno zločinsko delo odvijalo po skrbno izdelanem načrtu. O tem nam govori na primer tudi dejstvo, da so si prizadevali polastiti se tehnike. Razumljivo, da je bilo to njeno prizadevanje, ob veliki skrbi Partije, ki je veljala tehnikom in tehničnemu kadru, zaman. Primer sam pa je v zgodovini partizanskih tehnik dokaj redek in morebiti po svoje edinstven. Dogodek v zvezi s Tošem in njegovo skupino si moremo razložiti z mlačno predanostjo omenjenih ljudi narodnoosvobodilnemu boju, morda že od vsega začetka, proces razkrajanja z vsemi posledicami pa se je moral pričeti po prihodu v tehniko. Sodili bi tudi, da je bila skupina dokaj neenotna in neorganizirana, do neke mere bolj orodje Toša in nekaterih drugih. Po spominih Albina Vengusta-Hrasta se je v sredini 1943. leta osnovala v Cerkljah plavogardistična trojka, ki jo je ustanovil Alojz Plemelj.⁵² Njen član je bil Branko Porezin iz Kokre, partizanski odpadnik, ki je spričo nemških hajk in težav, ali pod vplivom sorodstvenih zvez, izgubil vero v narodnoosvobodilni boj in prišel konec 1942 v stik s plavogardistom Plemeljem, ki je imel v Kamniški Bistrici svoja lovišča. Slednji si je tudi zamislil način, kako bi razbili narodnoosvobodilno gibanje. Bil je v stikih s Francem Mejačem in po njem z Ljubljano, pa tudi z Rösenerjevim štabom. Vendar tu o vsem tem le toliko, kolikor je potrebno za osvetlitev pogojev, v kakršnih je tehnika delala. Porezin, ki se skraja ni hotel vračati iz patrolj v bataljon in je vedno pogosteje hotel ostajati pri Albinu Vengustu-Hrastu, je kot sodelavec tehnike začel razkrajevalno vplivati tudi na ostale tovariše, tako na Martina in druge. Že v nekaj mesecih pa mu je uspelo osnovati skupino sedmih ali osmih omahljivcev, ki so pozneje odpadli, nakar jih je oborožil Plemelj. Z njimi je prišel večkrat v nasprotje vodja tehnike Hrast,

nekoč pa bi z njim kmalu obračunali z orožjem. Porezin, ki je nastopal kot vodja skupine, je celo zahteval, naj jim prepusti tehniko. Hrastovi odločni reakciji in lastnemu slabičarstvu gre zasluga, da se jim to kljub grožnjam ni posrečilo. Skupina je bila potem 25. novembra 1943. leta kaznovana, Martina in še nekoga pa so pozneje pobili raztrganci, s katerimi je Porezinova skupina proti koncu svojega obstoja povsem odkrito sodelovala. Tošo, ki bi moral po ukinitvi tehnike T1 oditi v bataljon za terenskega delavca, se je temu skušal izogniti in se nekje blizu Praprotnega sam ustrelil v nogo, kar je opravičeval z namišljenim spopadom z nemško patruljo. Z jesenjo, ko je le prišel v bataljon, pa je postalo njegovo zadržanje nevzdržno. V bataljonu je bil nekaj časa tudi Polde Starovasnik-Kluček; ko pa je bila konec 1943. leta ustanovljena na Kamniškem še tehnika T3, je bil dodeljen tej tehniki.⁵³

Spričo pomanjkljivih zvez s pokrajinskim tehničnim vodstvom se je tehnika pri izdajanju orientirala le na smernice okrožnega sekretarja Viktorja Stražišarja-Silvestra Albinu Vengustu-Hrastu. Narekoval jih je politični položaj na terenu in dnevna izkustva. Po smrti sekretarja Silvestra v boju z Nemci pri Kolovcu 19. aprila 1943, za katerim je prevzel dolžnosti Franc Zupančič-Marjan, se je tehnika preselila na Moravško. Tehniko so z vsem inventarjem preselili v bližino Trojice — kakor razbiram iz spominov Karla Zupančiča-Žana — v Petelinjske gozdove.

Z delom T1 sovpada tudi delo tehnike, ki jo je vodil Karel Zupančič-Žan. Ta je bila sicer starejša kot tehnika T1, bila pa je zaradi pomanjkljive opreme manjšega propagandnega pomena. Tehnika, ki bi jo lahko imenovali tudi *rajonsko tehniko za Zasavje*, je bila neposredna naslednica razmnoževanja v Dolskem v 1942. letu. Temu poskusu je bila tem bližja, ker se ni razlikovala od njega niti po načinu razmnoževanja. Kakor dolska tehnika je tudi slednja nastala na pobudo tedanjega rajonskega sekretarja SKOJ Franca Zupančiča-Marjana, ki je pozneje pridobil za delo v tehniki Karla Zupančiča-Žana. Slednji je bil do tedaj borec Druge grupe odredov ter v začetku novembra 1942 prišel pri Jevnici čez Savo in se trenutno zadrževal v rojstnem Beričevem. Tu ga je obiskal tudi Franc Zupančič-Marjan in v razgovoru, ki je sledil, sta že govorila o gradnji prostora za tehniko, ki naj bi jo vodil Žan. Prostor je začel Karel Zupančič-Žan pripravljati v Petelinjskih gozdovih pri Dolskem januarja 1943. Tehnika je imela na voljo skraja le pisalni stroj, ker pa je bila ustanovljena, da seznanja z radijskimi poročili prebivalstvo o pomembnih političnih dogodkih doma in po svetu, je dobila tudi radijski sprejemnik. Njen prostor je hkrati služil, ker se je v njem pogosto zadrževal sekretar rajonskega komiteja Franc Zupančič-Marjan, tudi za nekako rajonsko pisarno.⁵⁴ Zgodovinsko pomembno je tudi dejstvo, da so v tej tehniki zasnovali akcijo na žandarmerijsko postajo v Ihanu, ki so jo izvedli 6. maja 1943. Napad je izvršilo osemnajst borcev Kamniškega bataljona in političnih delavcev, med njimi je bil tudi Franc Pasterk-Lenart, ob podpori ihanskih aktivistov, predvsem Jožeta Bevca-Metoda. Uspešna akcija je bila toliko pomembnejša, ker je bila verjetno najkrajša v vseh letih narodnoosvobodilnega boja na Kamniškem. V napadu so zaplenili sedemindvajset pušk, brzostrelko, nekaj pištol in ročnih bomb, materiala, ki bi ga potrebovali za čim boljše in čim množičnejše obveščanje, pa v akciji, čeprav je bil prav to njen pglavitni namen, niso dobili.⁵⁵ Razumljivo pa je, da je bil propagandni učinek akcije veliko večji.

Skrajna sta obe tehniki delali v Petelinjskih gozdovih, pozneje, v maju 1943 pa se je Karel Zupančič-Žan preselil s svojo skupino v nov prostor nad Vinjami.⁵⁶ Po enem ali dveh mesecih, verjetno v juliju, pa so se zaradi varnosti preselili v tretji prostor na Oklem. V ta namen je izkopal Karel Zupančič-Žan pod Gostinčarjevim kozolcem dvojnikom, kjer so shranjevali slamo, dva in pol metra globok, tri metre širok in prav toliko dolg prostor. Prostor je obil z deskami, ki jih je v ta namen pripeljal gospodar Gostinčar iz Trojice. Vse to je bilo pripravljeno v tednu dni.⁵⁷ Da pa bi ostalo delo v bunkerju čimbolj skrito, je po vselitvi tehnike vanj zapeljal gospodar pod kozolec vozove, vhod pa zametal s slamo. Do novembra je v tehniki razmnoževal Karel Zupančič-Žan sam, in to predvsem ponoči, še pred dnem, med tretjo in četrto uro zjutraj, pa je odnašal kurir Majerjev Branko iz Doline razmnoženo literaturo rajonskim komitejem v Ihanu, Komendi, Moravčah, Mengešu in Kamniku, pošiljali pa so jo tudi nekaterim posameznikom. Pozneje je Karel Zupančič-Žan ta prostor odstopil vodstvu okrožne mladinske organizacije, sam pa se je lotil gradnje četrtega prostora, prav tako na Oklem pri sosedu Kramarju. Novi prostor, mnogo manj udoben od prejšnjega, je zgradil v silosu, tako da je ločil zgornji del prostora, založenega s krmo, od spodnjega, moral pa ga je pregraditi. Tako je dobil prostor, ki je bil poldrugi meter širok in za nepolno človeško višino visok. Prostora je bilo v njem le za mizo in police. Delo v tem majhnem in okroglem prostoru je bilo zelo težavno. V ilustracijo le nekaj spominskih utrinkov Lojzeta Praprotnika-Sama na dni, ki jih je preživel v silosu na Oklem: Ker luč zaradi velike izrabe zraka v prostoru ni gorela, je bila odprta vhodna odprtina, s čimer se je povečala nevarnost pred morebitno izdajo ali izsleditvijo; v prostoru ni bilo ležišča, zaradi tega je preždel ves čas, ki je bil namenjen počitku, na mizi, pokrit z ogrinjalom; zaradi redkega stika z zunanjim svetom ga je večkrat pri odhodu iz prostora na svežem zraku obšla slabost.⁵⁸

Okrožna tehnika v Oklem, ki se je po združitvi T1 z rajonsko tehniko v vinjskih hribih imenovala tudi T2, je razmnoževala pesmarice, razne brošure in letake, medtem ko časopisov, vsaj skrajja, ni razmnoževala. Ne upal pa bi tega trditi, kljub negativnim izjavam tehnikov, za poznejši čas. Saj je v tem času razmnoževala osrednji politični tisk že tudi rajonska tehnika v Loki pri Mengšu pa tudi rajonska tehnika T4 v Ihanu. Z materialom, potrebnim za razmnoževanje, so zalagali tehniko terenski delavci iz Domžal. Med njimi zlasti Ivan Zajc-Risto, ki ga je prinašal do javke v Račah, matrice pa so dobavljali Lado Trampuž-Moris, Jože Rženičnik in drugi.⁵⁹ Oba prostora na Oklem sta še vidna. Medtem ko na prvega spominja manjša zaraščena udrtina, pa je drugi v silosu še dobro ohranjen in še vedno opremljen s policami.

Delo te tehnike pa zaradi vse obsežnejše organizacije narodnoosvobodilnega boja kmalu ni več zadostovalo. Zaradi tega je bilo po sklepu okrožnega komiteja KPS potrebno, mimo obstoječih tehnik postaviti v vsakem rajonu še svojo tehniko, pri okrožnem komiteju pa naj bi se formirala še okrožna tehnika s tiskarno. Sklep je bil zlasti pomemben zato, ker ciklostilno-rotacijske tehnike niso bile več kos masovnemu razmnoževanju. Naloge pa so zaradi svoje pomembnosti zahtevale tudi delitev dela. Vodja okrožne tehnike je postal Karel Zupančič-Žan, Albin Vengust-Hrast pa je

kot kontrolor ciklostilnih tehnik začel po sprejetih sklepih okrožnega komiteja z nadaljnjo organizacijo rajonske mreže ciklostilnih tehnik.

Med prve, po tem sklepu ustanovljene tehnike sodi jeseni 1943. leta ustanovljena *rajonska tehnika v Domžalah*, ki pa je prenehala, še preden se je mogla prav razviti. Njeno delo je bilo omejeno na preprosto razmnoževanje na pisalnem stroju. V njej je razmnoževal Lojze Praprotnik-Samo. Razmnoževali so v Taborski ulici št. 5 pri Varškovih v sobi v prvem nadstropju. Po izjavi Lojzeta Praprotnika-Sama so tu razmnoževali statut Komunistične partije in navodila za prevzem oblasti narodnoosvobodilnih odborov. Kakor statut so bila tudi navodila namenjena le manjšemu številu ljudi, zaradi tega so na primer razmnožili statut le v tridesetih izvodih. Tovariš Praprotnik je moral ves tekst trikrat prepisati, vsakič v desetih izvodih. Ves čas obstoja tehnike je vzdrževala zvezo med tehniko in rajonskim komitejem Lija Varšek. Žal pa je morala tehnika že približno po dveh mesecih dela, v septembru in oktobru 1943, prenehati s svojim delom, ker je za njeno delovanje izvedel gestapo.⁶⁰

Zanimiv je tudi nastanek *tehnike za lukoviški okraj T 4*, ki jo je od njenega začetka vodil Tomaž Kvas-Simon. Njegova pot v tehniko je bila dokaj nenavadna. Kot borec Šlandrove brigade si je v dneh med 20. in 23. avgustom pri umiku proti Moravčam zvil nogo v kolenu in zaradi bolečin poti z enoto ni nadaljeval. Ko mu je pozneje dr. Franc Polh-Izak nogo pregledal, mu je določil daljši počitek. S pomočjo terencev iz Peč se je nastanil na župnijskem hlevu, vendar pa bivanje zaradi stalnega ustavljanja hajkajočih Nemcev ni bilo prijetno. Po treh tednih počitka ga je odpeljal neki terencec na javko, določeno za vse bolnike, ki so že okrevali. Sèm so prišli tudi terenski funkcionarji z namenom, da dobijo ljudi za svoje delo. Tomaža Kvasa-Simona in še tri druge tovariše je odpeljal še istega dne pred mrakom s seboj Janez-Viki izpod Miklavža nad Senošetmi čez Križevsko vas, Vrh in Vinje do Trojice. Naslednjega dne je moral Kvas v reber nad vasjo Dolina, kjer sta ga vpeljala po daljšem uku v delo s ciklostilom Albin Vengust-Hrast in Karel Zupančič-Žan. Po desetih ali štirinajstih dneh, kolikor je uvajanje trajalo, ko se je vsaj nekoliko navadil pisalnega stroja, dela s ciklostilom in se seznanil z risanjem matric — slednje je bilo toliko lažje, ker je bil risanja kot risarski talent po dovršeni kiparski šoli več — je odšel na Malo Loko pri Ihanu. Kot podnajemnik se je nastanil v majhni podstrešni sobici pri Ivanu Ložarju, tedaj še podjetnemu terenskemu intendantu, in začel z razmnoževanjem. Tako je nastala v sredini oktobra 1943 okrajna tehnika T 4.

Sprva je Kvas sam razmnoževal le radijska poročila, in še to na šapirografu. Ker pa so se medtem v malološki grad vselili Nemci, sta se brata Ivan in Tone Ložar odločila za varnejši prostor. Izkopala in zabetonirala sta pod skednjem podzemski prostor, približno dva metra širok, prav toliko dolg in poldrugi meter visok, z dobro premišljenim vhomom s poda, ki je bil hkrati tudi izhod. Bil pa je zgrajen na močvirnatem ozemlju, zaradi česar ga je večkrat zalila talna voda. Za bunker so vedeli le vodja terenskega odbora Jože Bevc, Žan, Svetlin, Ivan Martinčič-Vanja in Brinovec-Rigo. Z novim prostorom je Kvas dobil tudi ciklostil in radijski sprejemnik, tako da se je mimo radijskih poročil lahko lotil tudi že zahtevnejših del, kot je bil Slovenski poročevalec, risal in potem na ciklostilu razmnoževal pa je tudi, po vzorcu vojnih risb akademskega kiparja Nikolaja Pirnata,

uspele karikature in razmnoževal bojna gesla. Z delom je bil močno založen, področje pa zelo zahtevno, zaradi tega počitka ni poznal. Po literaturo je prihajal vsak drugi večer verjetno kurir Silvo in je odnašal polne nahrbtnike. Mnogo literature je prenesel preko mostu čez Bistrico tudi mladinec Jakob Kepec, z nobenim pa Kvas ni imel osebnih stikov. Kadar se je ta zveza pretrgala, si je moral oprtati nahrbtnik z literaturo Kvas sam in jo odnesti do Sel v Spodnjem Ihanu, kjer je bila kurirska javka. Posebno težavna in nevarna je bila pot čez Kamniško Bistrico; morali so jo prekoračiti kar štirikrat.⁶¹

Jeseni je dobil svojo tehniko tudi rajonski komite KPS Smlednik, ki je znana kot *Ciklostilna tehnika Smlednik*. Tehnika je sicer razmnoževala predvsem za potrebe rajona, ker pa je rajon na severovzhodu mejil na kamniško okrožje, je tehnika politično in ideološko oblikovala tudi prebivalstvo na tem ozemlju. Ustanovljena je bila prve dni oktobra 1943, ko se je zadrževal rajonski komite nekje v gozdu blizu razvalin smledniškega gradu. Tedaj je prinesel Jakob Konjar od nekod povsem nov in ličen ročno izdelani ciklostil z namenom, da odpomore ob vse večji potrebi po propagandni literaturi, ki je prihajala v mnogo premajhnih količinah iz okrožnih tehnik Kamnik in Škofja Loka. Prve okrožnice in prvo številko Slovenskega poročevalca sta razmnoževala tehnika Janez Bokal-Slavko in Vinko Bajželj-Darko v gozdu, kar na prostem. Jesensko deževje pa ju je prisililo, da sta si na predlog sekretarja komiteja Karla Notarja-Kovača za krajši čas izbrala primernejši prostor pri Kozlovih v Mošah in nato pri Obrulku. Zima, ki se je približevala, predvsem pa nezakurjeni prostor, v katerem ni bilo mogoče delati, saj se na primer tiskarsko črnilo zaradi mraza ni topilo in so bili izdelki prav zaradi tega slabo čitljivi, ter delo, ki jim ga je prinašal Karel Notar-Kovač obenem z naročilom števila izvodov in se je nenehno kopičilo — vse to je sprožilo misel na ponovno selitev. Prikrivati nista mogla niti udarjanja pisalnega stroja, četudi sta poskušala zven tipkanja udušiti tako, da sta pisala na kolenih, konspiracija pa je preprečevala, da bi razmnoževala tudi ponoči. Tako sta se tehnika preselila v Dragočajno, v prostor, ki bi ga moral pripraviti terenec Francelj. Ko so pozno ponoči prispeli v Dragočajno, sta iz pogovora razbrala, da so ju sprejeli v hišo le za toliko časa, da se s terenskim delavcem odpočijejo, potem pa nadaljujejo pot. Lastnica hiše in njena hči o vsem tem, kar je bil pripovedoval terenec o prostoru, nista ničesar vedeli. Šele po daljšem razgovoru jima ju je uspelo prepričati, da sta dobila privoljenje za bivanje, vendar le pod pogojem, da bosta v hiši kolikor le mogoče tiho. Mimo hiše so vsak dan hodili Nemci, se kdaj pa kdaj pri njej ustavili, vendar dotlej v hiši še niso bili. To noč ni v hiši nihče zatisnil oči. Po prečuti in prejkani noči je odšla zjutraj hči z avtobusom v tovarno v Kranj, z njo pa tudi skrivnost o tehniki. Ker je sicer zaupno razkrila svoje težave prijateljici, sta tehnika sklenila, da se čimprej izselita iz hiše. Že konec oktobra sta se seznanila ob obisku Kožarjevih v Smledniku tudi s sosedom žagarjem Johanom, spoznala pa sta tudi njegovo domačijo. Pol v šali sta mu omenila, da bi se dal zgraditi pod njegovo žago zelo primeren podzemski prostor. Žagar, s katerim sta tehnika že prej nekajkrat govorila o dogodkih v svetu, položaju na frontah in drugem, je v graditvi prostora privolil, nista pa skraja z njim govorila še o namenu, kateremu bi prostor služil. Pred odločitvijo sta se morala o vsem natančneje pogovoriti z domačimi terenskimi delavci, Stojanovo Rozko in Jakobom

Konjarjem. V noči po razgovoru z žagarjem sta si naskrivaj ogledala žago in prostor pod njo, pretehtala hkrati vse možnosti umika, nakar sta začela s pripravami. V tednu dni je bil novi prostor na žagi pripravljen. Tik njenih temeljev sta ponoči ob strugi Save skopala jamo, primerno za podzemski prostor; ves odvišni izkopani material sta metala v Savo, ki ga je sproti odnašala. V jamo, ki je bila dva in pol metra dolga in prav toliko široka, sta postavila leseno ogrodje, ki sta ga obložila s krajniki, pustila odprtini za vhod in zasilni izhod, vse pa potem zasula z zemljo in žagovino, tako da je bilo na primer na strehi zemlje in žagovine za dober meter. Vhod v prostor je vodil skozi nekaj metrov dolgi rov, ki se je začel pri skladovnici desk pred žago, ki so stale tam že dalj časa, zasilni izhod pa je vodil v nasprotni smeri med žago in mlinom ter se končal pri mlinskih kolesih. Nivo vode in tla v prostoru sta bila približno enako visoka, tako da bi bila poplava za tehniko lahko usodna, vendar je povsem upravičeno v zimskem času, ko vode še upadajo, tehnika nista pričakovala. Iz žage sta se tako nameravala premakniti pred pomladjo. Prostor sta potem še opremila z električno ventilacijo, dvema ležiščema, mizo, električno pečico, vgradila pa sta tudi avtomatske varovalke in modro luč, da se pri izhodu ni svetlikalo. Ves elektroinstalacijski material sta dobila iz transformatorske postaje v Črnučah; priskrbel ga je Šimen, bivši rajonski monter za ta predel Gorenjske. Električni vod sta speljala v skrivališče iz hiše po mlinu in žagi. Ker pa bi bila velika poraba električnega toka sumljiva, sta se odločila za odcepitev toka pred števcem, tako da števec te porabe ni beležil. Vse to sta naredila kar najbolj skrbno, tako da Johan, katerega je prav poraba električnega toka močno vznemirjala in kateremu sta naročila, naj poišče odcep, tega kljub največji prizadevnosti ni mogel najti. Za novo bivališče rajonske ciklostilne tehnike Smednik so mimo tehnikov in Johana vedeli le še njegov brat Ludvik, ki je pozneje padel kot borec narodno-osvobodilne vojske, član rajonskega komiteja Jaka Konjar in pozneje okrožni tehnik Andrej Plestenjak-Tilen. Tehnika je bila do tedaj najbolj opremljena tehnika na Gorenjskem. Poznavalec tehnik bo ugotovil, da se po opremi ni mnogo razlikovala od podobnih tiskarskih prostorov v okupirani Ljubljani. Prostor sta tehnika v medsebojnem razgovoru imenovala tudi »Podmornica«.

V času, ko sta Janez Bokal-Slavko in Vinko Bajželj-Darko pripravljala novi prostor pod Johanovo žago, sta razmnoževanje v Dragočajni povsem opustila. Sicer pa sta se pri delu posluževala pisalnega stroja, ročnega ciklostila in električnega rotacijskega ciklostila, ki so ga zaplenili oktobra ali novembra v akciji na tovarno SETA (danes KOT), in petcevnega radijskega sprejemnika znamke »Blaupunkt«. Odstopil jima ga je Bokalov prijatelj Adolf Rabič iz Mengša. Ponj je šel neke noči Janez Bokal-Slavko z reverzom, ki ga je podpisal tedanji okrožni tehnik Miloš, in ga v jutranjih urah prinesel do tehnike. Vhodni rov, skozi katerega sta se morala tehnika plaziti, pa je bil za sprejemnik preozek, zaradi česar sta se odločila, da ga razširita. Ker pa ga kljub temu v tehniko nista mogla spraviti, sta ga šele zvečer zvezla v prostor po zasilnem izhodu, ko sta pred tem razširila vhodna vrata. Tehnika je razmnoževala Slovenski poročevalec po predlogi,

RAJONSKA TEHNIKA ZA SLOKO

DOLINO

Tehnika je bila ustanovljena 14. julija 1943.
Izdajala je sledeče:

14.7.43.	Navodila ZEM	60	izv.	60	strani
20.7.43.	Naša Sena	500	"	2000	"
25.7.43.	Zbirka partizanskih pesni	150	"	1650	"
28.7.43.	Letak "Slovenskemu kmetu"	38	"	38	"
28.7.43.	Okrožnica o ustanovitvi SPZ	38	"	38	"
15.8.43.	Naša Sena	700	"	2800	"
15.8.43.	Propagandni letaki	1000	"	2000	"
15.8.43.	Nemški letaki	500	"	250	"
26.8.43.	Navodila, Odgovornosti MOO	100	"	100	"
1.9.43.	Naša Sena	700	"	2800	"
7.9.43.	Brošura: Naša Sena	600	"	12000	"
11.9.43.	Radio poročila	115	"	230	"
17.9.43.	Radio poročila	500	"	250	"
19.9.43.	Naša Sena	1027	"	12308	"
20.9.43.	Letak o beli in plavi gardi	1000	"	500	"
21.9.43.	Radio poročila	800	"	400	"
22.9.43.	Posiv majorja Joneca	1000	"	2000	"
22.9.43.	Letak "Slovenskemu narodu"	1000	"	500	"
23.9.43.	Mladina	620	"	3720	"
23.9.43.	Vseski se bili zapeljani ali nasilno tirani v belo in plavo gardo	1000	"	500	"
24.9.43.	Navodila, okrožnice	33	"	66	"
24.9.43.	Radio poročila	800	"	400	"
24.9.43.	Opozorilo	800	"	400	"
26.9.43.	O drugi fronti	1100	"	3300	"
30.9.43.	O narodno osvobodilni borbi proti okupatorju	500	"	4500	"
1.10.43.	Proglas	1020	"	510	"
1.10.43.	Radio - poročila	820	"	320	"
2.10.43.	Propagandni letaki	4000	"	2000	"
3.10.43.	Radio poročila	750	"	750	"
5.10.43.	Mladina - posebna izdaja	680	"	2720	"
8.10.43.	Radio - poročila	750	"	750	"
5.10.43.	Ljudska pravica	550	"	5775	"
9.10.43.	Radio poročila	600	"	600	"
10.10.43.	Slovenski poročevalec	700	"	5500	"
12.10.43.	Prisrski poročevalec	420	"	2520	"
13.10.43.	Pesni borbe	460	"	5750	"
13.10.43.	Radio poročila	700	"	700	"
15.10.43.	Razglas	1000	"	18000	"
15.10.43.	Vsem Slovenom v nemški službi	500	"	500	"
16.10.43.	Slovenski poročevalec	630	"	3780	"
17.10.43.	Posivnice	4800	"	1500	"
17.10.43.	Radio poročila	600	"	600	"
21.10.43.	Radio poročila	600	"	600	"
21.10.43.	Oetrta in peta hitlerjeva ofenziva proti jugosl. partizancem	1030	"	8755	"
22.10.43.	Deutsche Soldaten	1030	"	2060	"
23.10.43.	Gorenjski fantje na Dolenjskem	460	"	2990	"
24.10.43.	Razglas	740	"	740	"

25.10.43.	Slovenski poročevalec	550	izv.	4400	strani
25.10.43.	Radio poročila	640	"	1280	"
27.10.43.	Mladina	570	"	4560	"
29.10.43.	Ljudska pravica	400	"	4000	"
29.10.43.	Radio poročila	630	"	1260	"

Skupno 119438 strani

Tehniko vodi tovarišica Darja. Poleg nje se nahajajo v tehniki trenutno še tovariša Rajko in Bogo.

Poleg omenjenih tehnik v slovenskem okrožju se razmnoževale naše literaturo nekaterih legalne tehnike, o katerih pa ne morem podati poročila, ker so bile povezane samo s sekretarji dotičnih rajonov.

Poleg legalnih tehnik se nahajata še vsaj dve manjši ilegalni rajonski tehniki in sicer v rajonu Šk. Loka in Jelovškem rajonu, ki spada skler pod pod OK Kranj, v tehničnem oziru pa pod OK Šk. Loka. Ti dve tehniki nimata razmnoževalcev (ciklostilov) paš pa samo pisalne stroje in Sapirografe.

Na položaju 30. oktobra 1943.

ki je prihajala iz pokrajinske tehnike. V tej tehniki natisnjeni Slovenski poročevalec se razlikuje od podobnih izdaj po rdeči peterokraki zvezdi v naslovu, vendar ta oprema ni bila izvirna. Dalje sta izdelovala radijska poročila, letake, lepake, karikature, pesmarico in drugo. Radijska poročila sta sestavljala tehnika sama; po navadi sta jih razmnoževala vsak drugi dan, ob važnejših dogodkih tudi vsak dan, na polovičnem formatu pisarniške pole in z besedilom na obeh straneh. Najpomembnejši tisk, ki je tudi dokaj redek, je Pesmarica, povzetek najvažnejših pesmi iz več pesmaric. Razmnožila sta jo v žepni velikosti konec decembra 1943 ali v januarju naslednjega leta. Za celotno delo pa velja, da se literatura, razmnožena v tej tehniki, odlikuje po skrbni in lični izdelavi. Opremo posameznih listov je izdelal Janez Bokal-Slavko, ki je tudi pisal matrice, v veliko pomoč pa je bil tehnikom tudi akademski kipar Stane Keržič, ki je risal skice glav za posamezna glasila, tako za Slovenski poročevalec in radijska poročila, pa tudi osnutke karikatur, kot na primer Hitlerja, ki gleda pet minut pred dvanajsto na uro, predlogo za letak o partizanu in svobodi in drugo.⁶²

Daljše življenjske dobe je bila tudi *Tehnika rajonskega komiteja KPS Mengeš, imenovana tudi Tehnika RK V*, ki jo je 19. septembra 1943 ustanovil rajonski komite z namenom, da bi z razmnoženo literaturo, ki je je tedaj močno primanjkovalo, krili potrebe Mengša z okolico. Razvoj posameznih partizanskih tehnik je bil povsod nenavaden, med vsemi tehnikami v okrožju pa je le pot te tehnike vodila na samo mejo nemškega rajha — v predmestje Ljubljane, ki je med okupacijo pripadalo nemškimi fašistom. Po sklepu sekretarja rajonskega komiteja in po sporazumu Okrožnega komiteja KPS Kamnik s štabom Kamniškega bataljona so nalogo, da vzpostavi tehniko, poverili Ladu Trampužu-Morisu. Nalogo je v kratkem času opravil ter s preprostimi tehničnimi sredstvi vzpostavil ciklostilno tehniko v Loki pri Mengšu v hiši Ivana Stoparja, po domače pri Šimnu. Zaradi pomanjkljive opremljenosti — ob svojem začetku je razpolagala le z zastarelim ciklostilom, pisalnim strojem, matricami, papirjem in tiskarskim črnilom — je tehnika razmnoževala skraja le radijska poročila, ki so jih potem razpošiljali vsem vaškim odborom Osvobodilne fronte v rajonu. Za nemoteno delo pri težavnejših nalogah bi bil potreben brezhiben ciklostil, za izdajanje radijskih poročil pa bi potrebovali tudi radijski sprejemnik, saj je prav pomanjkanje obojega močno oviralo normalno razmnoževanje. Tako so prihajale radijske vesti za Radijska poročila po organizirani dežurni kurirski zvezi iz Domžal. Pripravljali jih je Miran Kvartič, višji uslužbenec Kemične tovarne, do tedaj še navidez aktivni sodelavec narodnoosvobodilnega gibanja. Težave pa je Ladu Trampužu-Morisu skraja povzročalo tudi razmnoževanje, kar je povsem razumljivo, saj vemo, da so bile tedaj tehnike na Kamniškem v začetnem razvoju in da sta bila do tedaj v okrožju le dva tehnika, Albin Vengust-Hrast in Karel Zupančič-Žan, kader, potreben za nadaljnji razvoj tehnik, pa je bil na voljo za priučitev šele konec leta 1943. Da se seznanil z delom in tako izboljša izdelke, je odšel Trampuž v okrožno ciklostilno tehniko h Karlu Zupančiču-Žanu, kjer pa je tudi spoznal, da s sredstvi, s kakršnimi je razpolagala Tehnika RK V, izdelkov ne bodo mogli izboljšati. Zaradi tega so se odločili za akcijo na občinski urad v Vodicach. Tako je prišla tehnika do razmnoževalnega rotacijskega stroja, pisalnega stroja, radijskega sprejemnika in do še nekaterih drugih pripomočkov.⁶³ To in po ukinitvi rajonske tehnike v Domžalah prihod tiskarskega stro-

kovnjaka Lojzeta Praprotnika-Sama je prispevalo k izboljšanju izdelkov, razširila pa se je tudi dejavnost tehnike. Lojze Praprotnik-Samo se spominja, da je tehnika po njegovem prihodu razmnoževala Kmečki glas, Našo pest, radijska poročila, razne letake, nekaj števil (verjetno dve) Slovenskega poročevalca in drugo. Naklade razmnoženih izvodov danes ne moremo več ugotoviti, po vsej verjetnosti pa niso razmnoževali manj izvodov, kot je vzdržala matrica, to je od dve sto do pet sto. Natisnjeno literaturo sta odnašali v različnih kamuflažnih predmetih, tako na primer zavito v zelju ali v posodah za mleko, domači hčeri Ivanka Stopar in njena sestra. S tehniko pa je bila vzpostavljena tudi kurirska zveza.

Stoparjeva hiša pa je postala zaradi premajhne previdnosti aktivistov ogrožena. Mimo v njej nastanjene tehnike so se tu zbirali tudi terenski aktivisti, hkrati pa je bil tod tudi center rajonskih kurirskih zvez. Po sklepu rajonskega komiteja se je morala tehnika, kljub nasprotovanju domačih, seliti. Težava pa je bila z iskanjem novega prostora. Ustrezati bi moral prostoru v Loki, moral bi biti primerno izoliran, dohod pa bi moral biti lahek in nemoten. Tem zahtevam bi ustrezal prostor, ki so ga našli na Pristavi pri Mengšu. Nameravali so se preseliti v eno izmed hiš k Uzovcu ali Ropretu, a končno so se odločili za zidani podzemski prostor pri Antonu Vavpotiču v Črnučah št. 95.

Praden je preselil Lado Trampuž-Moris tehniko v Črnuče, si je prostor tudi sam ogledal. Zaradi jasnih mesečnih noči, ki so preprečevale, da bi prišel v Črnuče čimbolj neopaženo, je priskrbel Janko Urbanc-Olga osebni avtomobil tovarnarja Marjana Severja iz Domžal, ki je Trampuža in tovariše tudi sam vozil. Sever pa je bil eden izmed Kvartičevih sodelavcev in je že tedaj imel zveze z nemškimi okupacijskimi oblastmi. Dogodek, ki se je pripetil med vožnjo v Črnuče, kaže, da je nameraval izvršiti eno izmed svojih izdajstev tudi nad tehniko. Njegovo dvolično vlogo so varnostni organi razkrili, pred ljudskim sodiščem pa je pozneje tudi priznal opisano dejanje. Sredi Dobrave, prav v trenutku, ko so naleteli na nemško patroljo, se je avtomobil ustavil. Izkazalo se je, da je povzročil okvaro na vozilu lastnik sam, ki je tik pred srečanjem z orožniki zaprl dovod bencina.⁶⁴

Tehnika se je preselila kak teden po razgovoru tedanjega sekretarja rajonskega komiteja Mengeš Frida Mavka-Roka z Antonom Vavpotičem. Opremo tehnike je pripeljal na svoje stanovanje Tomaž Trampuž iz Črnuč z avtomobilom črnuške transformatorske postaje. Ker bi voznja z avtomobilom prav do Vavpotičevega doma vzbudila sum, je material odložil pri bratu Francu Trampužu, avtomehaniku, od koder jo je Anton Vavpotič še istega dne zvečer, ob pomoči sina Antona, prenesel v košu, naloženem s senom, do svojega doma. Po nekaj dneh sta prišla tudi oba tehnika. Ker je odšel medtem Lojze Praprotnik-Samo v okrožno tehniko T2, je prišel na njegovo mesto Slavko Oblak-Sašo. Tehnika je delala v betonskem bunkerju na zahodni strani gospodarskega poslopja. V prostor, ki se je ohranil do danes, se pride iz živinske kuhinje po stopnicah, ki vodijo v shrambo za ozimnico. Od tu je pod stopnicami vhod v tehniko po kratkem hodniku. Prostor, dolg približno štiri metre in tri metre širok, je že izven gospodarskega poslopja in je zelo dobro prikrit, tako da ga ob poznejših, dokaj pogostnih preiskavah, in kljub izdaji beli in Nemci dolgo niso mogli odkriti. Ker je opisana pot tudi edini izhod, bi bil beg iz njega v sili mogoč le po meter dolgemu rovu, ki bi ga morali skopati skozi klet ali vodnjak.

V tehniki je bilo prostora za železno posteljo, mizo in stole, po stenah pa so bile police. Na prvi polici nad posteljo je bil kratkovalovni radijski sprejemnik in posoda, nad njo pa je bila še druga police z električno pečko in priročno literaturo. Prostor se je zračil po šest centimetrov široki cevi.⁶⁵ V primeri z opremo tehnike v Loki pri Mengšu je bila tehnika v Črnučah bolj opremljena. Uporabljala je ročni ciklostil, kratek čas celo dva, in manjši kratkovalovni radijski sprejemnik, ki ga je sestavil brat Slavka Oblaka, Franc Oblak iz Črnuč. Prostor je zgradil ključavničar Anton Vavpotič že pred vojno po razgovorih z vodilnimi komunisti na tedanji Mestni pristavi v Ljubljani, kjer je bil zaposlen, in v sodelovanju z narodnim herojem Cenetom Štuparjem in ostalimi. Med okupacijo je do prihoda tehnike služil kot skrivališče likvidacijskim skupinam in črnuškim političnim delavcem.

Zamisel o ustanovitvi tehnike v osrčju Črnuč in v neposredni bližini nemške postojanke na železniški postaji je bila smela, zlasti če pomislimo, da je bil kraj za Nemce dokaj važno obmejno križišče z močnejšo vojaško posadko. Prav zaradi tega sta bila uspeh in pomembnost tehnike tem večja. Mobilizacijsko je vplivala na ljudstvo od obmejnega pasu v notranjost Gorenjske in segala tudi na področje, ki je bilo odmaknjeno rajonski tehniki Smednik. Ker je morala tehnika izdelovati naročeno v čim krajšem času, sta oba tehnika delala predvsem ponoči do jutra in z majhno prekinitvijo tudi čez dan.⁶⁶

Nedolgo potem, ko se je tehnika preselila v Črnuče, je izvedel okrožni komite reorganizacijo dela vseh tehnik na Kamniškem. Do tedaj je razmnoževala vsaka tehnika vso literaturo le za rajon, ki je tehniko ustanovil, in še to v manjšem številu izvodov. Od reorganizacije dalje pa je pošiljala okrožna tehnika posameznim rajonskim tehnikom v izdelavo določeno literaturo, ki so jo potem pošiljali po posebnem ključu vsem rajonom v okrožju. Cilj takega poslovanja je predvsem bil, da se bolj načrtno izkorišča tehnični material, ki ga je primanjkovalo. Po drugi strani so tehnike z izdelovanjem manj različnih tekstov v večji nakladi izboljšale kakovost tiskov.⁶⁷ Med drugim je tako tehnika v Črnučah razmnoževala glasila Slovenke pod Karavankami, Mladino, brošuro Tri obdobja delavskega gibanja, nekaj številčk Slovenskega poročevalca, več letakov in po naročilu rajonske tehnike drugo propagandno gradivo, na primer Opozorilo ob pogrebu izdajalca Franca Veidra iz Mengša.⁶⁸ Radijska poročila so razmnoževali na obeh straneh osminke pisarniške pole. Obsegala so vsebino najvažnejših dogodkov v času od zadnjih vesti, po vasi trosili pa so jih mladinci. Papir, matrice in drugi material so zbirale terenske organizacije v rajonu, dobivali pa so ga tudi iz papirnice na Količevem, predvsem dokler so bili v Loki, pozneje, v Črnučah, pa jih je s papirjem pravočasno in v zadostnih količinah oskrbovala mladina. Kako pomembna je bila ta pomoč, si najlažje predočimo z dejstvom, da je bilo za natis ene same številke Slovenskega poročevalca potrebnih 30.000 listov ciklostilnega papirja formata A 4, to je 60 zavojev ciklostilnega papirja ali 30 kg teže, za tedanje možnosti in pojme za tehniko dokaj velike potrebe.⁶⁹ Naročila tehniki so prihajala po kurirski zvezi, hkrati so se po njej oskrbovali tudi z ostalim materialom in s pošto. Ta zveza je vodila iz Vodic na Šenkov Turn in Mengeš do Loke, od tod pa preko Trzina in Dobrave v Črnuče. Za obstoja tehnike v Črnučah je zveza delovala brez zastojev. Vzdrževali so jo Rozka Čebulj-Branka, Ivanka Dimec-

Valda, Marija Jemec-Janja, Mimi Mulej-Vislava, Rezka Stopar-Bratislava, Tončka Stopar-Bizjakova, Tončka Tavčar-Irena, Francka Trampuž-Olga, Janka Urbanc-Olga, Mihela Ves-Štefka, Miha Vrhovnik-Blaž, France Žun-Blagajna,⁷⁰ Anton Vavpotič in njegova sinova Anton in Rudi ter drugi.⁷¹ Zaradi varnosti pa so razmnoženo literaturo pošiljali po drugi poti. Vse izdelke je odnašal iz tehnike ves čas njenega obstoja v Črnučah požrtvovalni Anton Vavpotič, pri tem pa so mu pomagali tudi ostali družinski člani. Nosil jo je v košu, pokritem z živinsko krmo, do Tomaža Trampuža. Tako oprtan je včasih srečal tudi nemško žandarmerijsko patroljo, ki pa se zanj ni zmenila. Tomaž Trampuž je literaturo potem vozil z avtomobilom v Loko pri Mengšu.⁷² Včasih so se za prevoz posluževali tudi nemškega policijskega avtomobila, ki ga je uporabljal upokojeni nemški general von Bülov iz Jabelj pri Loki, a ga je Franc Trampuž večkrat popraviljal.⁷³

Med najrazburljivejše dogodke te tehnike prav gotovo sodi, ko je nenadno prišla v vas večja nemška enota, katere deli so se naselili tudi na Vavpotičevem dvorišču. Razumljivo, da tehnika v takšnih okoliščinah ni mogla delati. Stike z njo je vzdrževala le Vavpotičeva žena Julka, ki je prinašala hrano mimo nemških straž, skrito v svinjskem škaflu. Po kakem tednu so vojaki odšli.⁷⁴

Ruševine požganega Vešterskega mlina, kjer je decembra 1945 do februarja 1944 delala partizanska tehnika. (Original v Loškem muzeju.)

Prav tako jeseni 1945. leta je bila ustanovljena v okolici Domžal druga rajonska tehnika, bila pa je v zvezi z moravško tehniko, ki jo je tudi zalagala s potrebno literaturo. Njena naloga je bila predvsem razmnoževanje dnevnik radijskih poročil. Tudi zanjo je bil največji problem ustrezeni prostor, razmnoževalni pripomočki in izurjen kader. Za njeno bivališče so izbrali tik glavne ceste Domžale—Moravče ležečo staro Kovačevo hišo v Krtini, razpolagali pa so s pisalnim strojem, ciklostilom, z ostalimi tehničnimi pripomočki in z dobrim radijskim sprejemnikom. Uporabljali pa so radio le deloma, ker so dobivali po kurirski zvezi iz okrožne tehnike vsak dan koncept radijskih poročil. Tehniko je vodil Miro Cerar-Tugo. Člani tehnike so bili stenografist Milan, risal in razmnoževal je Jernej Lampe-Bari, tekste sta prepisovali Sonja in Branka in hkrati pomagali pri razmnoževanju, pakiranju in odpremi, v pomoč pa sta bili tudi pri administraciji; kurir je bil Ingo. Za prehrano tehnikov je skrbela gospodarska komisija, predvsem sta zanje skrbela stanovalca druge Kovačeve hiše v neposredni sosesčini, krojač Lojz in njegova žena. Zaradi načrtnih nemških preiskav

po hišah v Krtini pa se je morala tehnika preseliti v Skocjan, v hišo Marije Poklicin, vendar le za krajši čas. Zaradi izdaje so se morali kmalu znova seliti. Na srečo je bil o izdaji še o pravem času obveščen vodja tehnike Lovro Cerar-Tugo, ki je zaradi tega odredil njen takojšnji premik. Še istega dne so se preselili z vsemi potrebnimi stroji k Starcu v Prevalje, niso pa več mogli vzeti s seboj preostalega razmnoževalnega materiala. Tako je ostalo v Skocjanu še nekaj papirja, katerega so Nemci pri hišni preiskavi kot obremenilni dokaz naslednjega dne našli, zaprli lastnico, pobrali živino in drugo, hišo in gospodarsko poslopje pa požgali. Že po nekaj dneh se je tehnika selila tudi iz Prevalj. Preselili so se v Studenec, v Grdanovo hišo, ki je stala tik glavne ceste v Moravče. Nastanili so se na podstrešju, v sobi z zazidanimi vrati in okni. Vhod v prostor je vodil iz podstrešja skozi strop. Vanj je bila speljana tudi električna napeljava, potrebna za razsvetlavo, za poslušanje radijskega sprejemnika in tudi za gretje z električno pečico. Kljub temu, da so novi prostor izbrali tik ob cesti in da so lahko tehniki vsak dan opazovali na cesti okupatorjevo orožništvo, vojaštvo in policijo, so se prav tu počutili dokaj varne. Prav zaradi tega so povečali naklado radijskih poročil in dobili v pomoč še tovarišico Zalko; večkrat se jim je pridružil tudi terenski politični delavec Janez Sinkovec-Jan, ki je bil zaradi slabega zdravja brez posebnih nalog.⁷⁵

Podoba, ki si jo moremo po vsem tem ustvariti, kaže, da je bila propaganda v kamniškem okrožju dotlej najbolj organizirana v jugozahodnem in jugovzhodnem delu. S preselitvijo rajonske tehnike TV v Črnuče pa je bil vključen tudi skrajni južni del okrožja. S tem se propagandni radij rajonske tehnike ni zmanjšal, temveč razširil, saj je v nezmanjšanem obsegu zalagala z literaturo prejšnje področje, preselitev v Črnuče pa je načrtneje zajela tudi ozemlje ob razmejitveni črti. Za severni del okrožja je morala po vsej verjetnosti še nadalje razmnoževati okrožna tehnika T2 v Oklem, ki je že od svoje preselitve na Moravško zalagala z literaturo prav vse rajone. To je bilo zdaj še toliko lažje, ko je kril potrebe po propagandni literaturi z lastno tehniko na svojem področju mengerski rajon, njemu pa sta z jesenjo sledila še ihanski in domžalsko-moravški. Še plodnejše pa bi bilo delo, če bi bilo tudi zaledje samega Kamnika prepreženo s tehnikami. Nadaljnji razvoj tehnik kaže, da sta se tega v polni meri zavedala tudi vodstvo okrožne tehnike in vodstvo okrožnega komiteja, ki sta v svojih načrtih segala še mnogo dalj. Težila sta predvsem za tem, da dobi svojo tehniko vsak izmed petih oziroma šestih rajonov v okrožju.

Prav zaradi opisanih pomanjkljivosti se je oktobra ali novembra ponovno odpravil proti Kamniku Albin Vengust-Hrast z namenom, da organizira v tem delu okrožja novo tehniko. Delo je bilo toliko lažje, ker so že kamniški terenski delavci pripravili vse za nemoten začetek njenega dela. Rotacijski ciklostil in ostalo je priskrbel Tone Cerar in novembra je tehnika, imenovali so jo T3, začela z delom. Pozneje so tehniko preimenovali v T5, imenovali pa so jo tudi *Okrajna tehnika Kamnik*.⁷⁶ Od svoje ustanovitve v novembru je tehnika do decembra razmnoževala pri Pavlu Alpernerju v Stahovici. Albinu Vengustu-Hrastu sta bila dodeljena v pomoč še Marjan Cajhen-Uroš in domačinka Angelca Uršič-Planika. V decembru so odšli v kletne prostore neke domačije na Praprotnem, kjer je prišlo tudi do prvih sprememb v vodstvu, hkrati pa tudi v osebju tehnike. Do tedaj jo je namreč vodil Albin Vengust-Hrast, vendar pa bi sodili, ker je bil

hkrati tudi okrožni kontrolor ciklostilnih tehnik, da je bil njegov namen predvsem ustanavljati tehnike, hkrati pa s priužitvijo delavcev skrbeti tudi za kader. Tehniko T3 je za njim prevzel Marijan Cajhen-Uroš.

Delo opisanih tehnik je bilo vsekakor veliko in pomembno. Njihovi tiski so mobilizirali in vodili najširše plasti našega ljudstva ter nudili pomembno pomoč narodnoosvobodilni vojski pri ustvarjanju vseljudskega odpora. Pomembnost opravljenega dela je še večja, če pomislimo, da so delovale na ozemlju, ki ga je redno nadzoroval okupator, in da je prav to zahtevalo od tehnikov mnogo več naporov in doslednosti, ki jo je uzakonilo kot edini in najučinkovitejši ukrep — delo samo. Le na ta način so mogli, kljub še tako spretno pripravljenem prostoru, opravljati svoje pomembno poslanstvo. Vse bolj obširna organizacija narodnoosvobodilnega boja pa je zahtevala perspektivno rešitev problema literature, zlasti še, ker ciklostilno-rotacijske tehnike niso mogle več kriti masovnih potreb. Zaradi tega je okrožni komite sklenil, da se pri komiteju ustanovi okrožna tehnika s tiskarno. Vodstvo okrožne tehnike je prevzel Karel Zupančič-Zan.

Na Kamniškem so tedaj obstajali dobri pogoji za izvedbo načrta. Omo-gočalo pa ga je tudi dejstvo, da so imeli v svojih vrstah poklicnega tiskarja Lojzeta Praprotnika-Sama, uresničljiva pa je bila tudi nabava tiskarskega stroja. O ureditvi tiskarne je govoril Samo najprej s sekretarjem OK KPS Kamnik Francem Zupančičem-Marjanom, ki je tehniko v Oklem večkrat obiskal. Dogodki, katerim lahko sledimo, potrjujejo pripravljenost in trdno željo okrožnega komiteja po realizaciji te zamisli, zlasti še zato, ker bi tak način dela presegel okrožni okvir ter ob maksimalni kapaciteti in ob zadostni zalogi tehničnega materiala prispeval velik delež k propagandnim naporom cele Gorenjske. Tiskarski stroj, med grafiki imenovan tudi ameri-kanka, katerega je imel v mislih Lojze Praprotnik-Samo ob razgovoru z okrožnim sekretarjem, je bil pred leti v Kocjančičevi tovarni vate na Viru. Pojavilo se je le vprašanje, ali je stroj še v tovarni ali so ga že kam prodali. Nalogo, poizvedeti, kako je s strojem, je zaupal Franc Zupančič-Marjan Karlu Zupančiču-Zanu. Da poizve, če je stroj še pri Kocjančiču, je odšel Karel Zupančič-Zan v Rače ter naročil, verjetno Ivanu Zajcu-Ristu,⁷⁷ naj povpraša po nadaljnji usodi stroja. Že naslednjega dne je Karel Zupančič-Zan razpolagal s kaj povoljnim sporočilom, da je namreč stroj še vedno v tovarni, kar je nemudoma sporočil sekretarju okrožnega komiteja Francu Zupančiču-Marjanu. Dan pozneje se je Karel Zupančič po nasvetu okrožnega sekretarja napotil preko Doba s kolesom na Vir. Poslužujoč se čim-manj obljudenih poti, se je pripeljal na cesto Ljubljana—Maribor tik za Kocjančičevo tovarno.⁷⁸ Kaj uspešen je bil tudi razgovor s tovarnarjem. Določila sta dan in približni čas akcije, Kocjančič pa se je tudi ponudil, da pripravi mimo tiskarskega stroja še drug potrebni material. Vse to bo čakalo v skladišču, ki sta si ga zaradi lažje orientacije pri akciji tudi ogle-dala. Črnostavnega materiala je bilo pri stroju sicer zelo malo, le toliko, kolikor so ga potrebovali v tiskarskem oddelku tovarne za izdelovanje napisov na etiketah. Vsega pripravljene materiala pa je bilo za dva voza, saj so mimo stroja in črk odpeljali še večjo količino nepremočljivega blaga, ki so ga v tovarni uporabljali za zavijanje sanitetnega materiala, partizani pa ukrojenega in sešitega za dežne plašče. Po vse to so prišli čez nekaj dni zvečer s četo, ki je zastražila dohode ter pripravljeno gradivo odpeljala.

Razdrti stroj so potem za teden do deset dni skrili v slamo nekje pri Krtini, ostalo pa so odnesli v vojaške enote.⁷⁹

Po drugi strani pa je zahtevala pridobitev prvega tiskarskega stroja in njegova namestitvev skrbnih priprav. Nastala je težava, kje namestiti tako velik stroj in kako ga pred Nemci čimbolj prikriti. Pretehtati so morali vse možnosti, kje bi bil tiskarski stroj v svojem pogonu najbolj varen. Po skrbnem preudarku se je Karel Zupančič-Žan odločil, da bi ga bilo najlaže namestiti v kaki tovarni, in prišel do sklepa, da poskusi s svojim predlogom pri lastniku opekarne v Radomljah Jančetu Šraju-Jesenu. Ta je na predlog brez pomisleka pristal, hkrati pa sta takoj začela iskati primeren prostor. Najprimernejše se jima je zdelo skladišče, kjer hranijo v opekarnah v kocke zbito ilovico, iz katere delajo v zimskem času strešno opeko. Ko si je Karel Zupančič-Žan prostor ogledal, si je že tudi zamislil, kako naj bi bila nova tiskarna urejena. V sredini kupa ilovnatih kock je nameraval pripraviti velik prazen prostor, ga opažiti in ga na zunanji strani ponovno založil z ilovico. Zupančič se je tega dela, ki je zahtevalo veliko truda in previdnosti, lotil že nekaj dni po razgovoru s Šrajem. Da je pripravil potrební prostor, je moral najprej brez najmanjšega ropota odmetati kocke, ne da bi tako vzbudil pozornost in sum delavcem, zaposlenih v tovarni, sicer bi bila vsa prizadevanja zaman. Po celodnevem delu je pripravil do noči štiri metre širok, prav toliko dolg⁸⁰ in tri metre visok prostor, ki je bil v grobem pripravljen za vselitev. Tiskarski stroj je že v večernih urah pripeljal šofer Tomčevega avtomobila iz Moravč. Naslednje jutro je bil Šraj obveščen, da v ugaskih skriti stroj čaka ugodne prilike za namestitev v pripravljenem prostoru.⁸¹ Vhod v tiskarno je bil od vrha, pod podstrešjem; da pa bi prostor izolirali pred mrazom, sta ga Karel Zupančič-Žan in Lojze Praprotnik-Samo po vselitvi obila s klobučevino, ki sta jo dobila na Količevem,⁸² vendar se izolacija ni obnesla. Prostor je bil kljub temu mrzel, kadar pa je bilo v tehniki več ljudi, je po stenah kar teklo. Mimo tiskarskega stroja je bilo v tiskarni še toliko prostora, da je mogel en tovariš ležati na klopi, dva na tleh, dva pa sta ležala v rakvam podobnih zabojih.

Po 15. decembru 1945 je tiskarna *7M*, kot se je imenovala, začela delati.⁸³ S papirjem je bila dobro založena. Dobivala ga je v tovarni papirja na Količevem. Ponj se je peljal z vozom najmanj desetkrat Janče Šraj-Jesen, v veliko pomoč pa je bila pri oskrbovanju s papirjem tovarniška uslužbenka Cirilka Škerjanc. Ker je bil prevoz papirja iz tovarne v Radomlje kaj neprimeren in bi vzbudil sum, se je Šraj velikokrat odločil za pot do Domžal, iz česar bi sklepali, da ga vozi za Veitovo tiskarno na Viru, od tod pa ga je vozil preko Jarš v Radomlje. Šraj je pozneje vozil iz tovarne papir tudi za tehnično intendanco, ki je neposredno zalagala tiskarno. Z barvo jo je oskrboval tiskar Veit, dobili pa so jo tudi pri Praprotnikovih v Domžalah. Teže je bilo s črkovnim gradivom, saj so razpolagali le s količino, ki so jo zasegli v tovarni vate. S hrano jih je oskrbovala gospodarska komisija iz skladišča v Račah, kuhala pa jo je tovarišica Sajetova, ki je stanovala v opekarni, medtem ko je njen mož odnašal natisnjeno literaturo do prve kurirske javke, hkrati pa je bil v tiskarni tudi obveščevalec. Skraja so v tiskarni tiskali le Lojze Praprotnik-Samo, Karel Zupančič-Žan, v pomoč pa jima je bila še Helena Kalemíševska-Katja, ki je skrbela za kolportažo. Stavil in tiskal je samo Lojze Praprotnik-Samo. Pozneje se je osebje zaradi naraščajočih potreb in zmogljivosti tiskarne močno povečalo.

GORENJSKA
IZDAJA

SLOVENSKI POROČEVALEC

INFORMACIJSKI VESTNIK OSVOBODILNE FRONTE

Cena 20 Pf.

Leto IV.

7. decembra 1943.

Prva demokratična vlada v Jugoslaviji

Na zadnji skupščini AVNOJ-a (Protifašistični svet narodnega osvobojenja Jugoslavije) je bilo sklenjeno, da prevzame AVNOJ značaj Vrhovnega zakonodajnega in ustavotvornega komiteta. Dalje je bilo sklenjeno, da dobi AVNOJ novo ime in sicer Nacionalni komitet osvobojenja Jugoslavije [NKOJ]. Za predsednika NKOJ je bil izvoljen dr. Ivan Ribar, med podpredsedniki pa so Josip Rus, Marko Bujačič in Anton Avguštinčič. Sestavljena je bila prva demokratična vlada Jugoslavije, ki jo predstavljajo:

Predsednik Narodne obrambe,
maršal Jugoslavije
podpredsednika:

za informacije:
za zunanje zadeve;
za notranje zadeve:
za prosveto:
za finance:
za socialno politiko:
za obnovo države:
za gozdove in rudnike
za promet:
za narodno zdravje:

JOSIP BROZ - TITO
EDVARD KARDELJ
RIBNIKAR, [biv. urednik Politike]
BOŽIDAR MAGOVAC
JOSIP SMODLAKA
VLADO ZEČEVIČ
EDVARD KOČBEK
DUŠAN SERNEC
Dr. ANTON KRŽIŠNIK
RADE PRIBIČEVIČ
polkovnik FILIPOVIČ
JURJEVIČ
JANDROVŠEK

To je prva resnično ljudska vlada Jugoslavije, v kateri so zastopani vsi sloji prebivalstva. V njej so tudi štirje Slovenci, dr. Anton Kržišnik je pa celo Gorenjec. Gorenjec je tudi podpredsednik NKOJ-a Josip Rus.

Podrobnejše poročilo o skupščini AVNOJ-a in o sestavi nove vlade bo objavljeno v prihodnji številki „Slovenskega poročevalca“.

Z velikimi žrtvami in napori je zvezano izdajanje „Slovenskega poročevalca“. Že zato naj velja:

ko prečitaš, daj naprej!

1.

Prvi izdelek prve partizanske tiskarne na Gorenjskem.
(Po originalu v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.)

V tiskarni 7 M so tiskali vso tedanjo partizansko periodiko in publikacije. Njen pomen je bil izredno velik: Bila je prva partizanska tiskarna na Gorenjskem. Delovala je na ozemlju, ki je bilo sicer pod kontrolo narodnoosvobodilne vojske, vendar pa je bilo tudi okupatorju, zaradi bližine močnih postojank in dobrih komunikacijskih zvez, lahko dostopno. S tega perifernega področja je na eni strani mnogo laže širila svobodno slovensko besedo, na drugi strani pa močno paralizirala ozemlje, ki je bilo zasedeno in kontrolirano po Nemcih. Tiskarstvo se je v letih narodnoosvobodilnega boja na Kamniškem zelo naglo razvijalo, kar priča ne samo o veliki potrebi po narodnoosvobodilnem tisku, marveč tudi o visoki zavesti, volji, iznajdljivosti in zavestni predanosti narodnoosvobodilnemu boju. Tudi prva partizanska tiskarna na Gorenjskem ne bi mogla nastati, če ne bi bilo visoke, iz lastnih nagibov rojene in uzakonjene zavestne predanosti kolektivu. Prav gotovo je v nenehnem prizadevanju partizanskih tehnikov za vse večjim in boljšim načinom obveščanja in širjenja narodnoosvobodilnega tiska pomenila ta tiskarna velik uspeh, saj je z dokaj preprostimi sredstvi in v skromnih začetkih v zelo kratkem času uspela izdelati Slovenski poročevalec celo v dvobarvnem tisku. Tega uspeha so se predobro zavedali tudi nemški okupatorji. Ob njem so spoznali in priznali lastno nemoč, kar izpričuje tudi visoka nagrada 50.000 mark, h kateri so se morali zateči in jo obljubiti tistemu, ki bi jim tiskarno izdal. Razumljivo, da so ostala okupatorjeva prizadevanja tudi zaradi budnosti in samodiscipliniranosti tiskarjev brez uspeha.

Prvi tisk, ki ga je tiskarna 7 M natisnila, je bil še v zadnji polovici decembra natisnjeni Slovenski poročevalec. Naklade prve številke ne moremo ugotoviti, vsekakor pa še ni dosegla tisoč izvodov. Natisnjena številka je bila ponatis Slovenskega poročevalca gorenjske izdaje z dne 7. decembra 1943 in z naslednjimi prispevki: Maks Krmelj-Matija, Osvobodilna fronta in plava garda na Gorenjskem; Lenart, Gorenjci in Gorenjke; Delavec France, Tovarišem delavcem!; Jože-Andrej, Nekaj besed o plavi gardi; poročilo o vojaških akcijah gorenjskih partizanskih enot. Tiskali so predvsem Slovenski poročevalec gorenjske izdaje,⁸⁴ kadar pa ta ni prihajal v rednem zaporedju, so ponatiskovali tudi Slovenski poročevalec centralne izdaje. Ker je bila pot, po kateri so vzorci prihajali, včasih dolga in tudi neredna, so tiskali posamezne številke ne oziraje se, od kje so prihajale. Pazili so le, da se številke niso vsebinsko ponavljale. Na Kamniškem natisnjeni Slovenski poročevalec se po vsebini ni razlikoval od predlog; za posamezne probleme v okrožju so še nadalje uporabljali predvsem letake. Konec leta so natisnili tudi posebne voščilnice, ki so jih poslali političnim forumom v okrožju, eno pa celo kamniški izpostavi gestapa. Sodili bi, da je že druga, naslednja številka Slovenskega poročevalca z datumom 14. januarja 1944, natisnili pa so jo 15. februarja v tisoč izvodih, nastala v novih prostorih tiskarne v Kraljevih smrekicah nad Rudnikom. Mimo tega so tiskali tudi živilske nakaznice. Iz celovške tiskarne, kjer sta bila zaposlena stavca Franc Pirnat in Rudi Snoj, so dobili originalni papir in stereotipne plošče ter tako natisnili za potrebe gospodarskih komisij živilskih kart za približno naslednjo količino živil: 4000 kg sladkorja, 2000 kg masti, 4000 kg mesa, medtem ko količine tako nabavljene moke ni mogoče ugotoviti,⁸⁵ ker so nakaznice zanjo tiskali kar sproti. Med najzanimivejše tiske, ki so nastali v radomeljski opekarni, sodi prav gotovo Ustava ZSSR, ki so jo dotiskali

že v novem prostoru v Rudniku. Ker je primanjkovalo črk, predvsem črke »s«, so si pri stavljenju pomagali tako, da so jih delali iz številke »8«.»⁸⁹ V januarju, še pred napadom na kurirje v Dolenjah, je nastala Partizanska pesmarica v tisoč izvodih. Naslovni ovitek je bil dvobarven: mala nota, ovita s trnjem in petokrako zvezdo, je simbolično prikazovala vsebino, pesmi o prenehanju trpljenja in boju za svobodo. Knjižica je pomembna redkost, saj se je po vsej verjetnosti ohranilo le malo izvodov.

V letu 1944 je dosegel narodnoosvobodilni tisk na Gorenjskem vrhunec. Okrožna tehnika je razpolagala z dokaj razpredeno mrežo ciklostilnih tehnik, njih število pa je znova raslo. Povsem na novo pa so formirali še nove tiskarne, tako da jih je na Gorenjskem do jeseni 1944 delalo kar šest. Razumljivo pa je, da s tem ciklostilne tehnike niso izgubile svojega pomena, ker za zadovoljitev potreb niso zadostovale še tako velike naklade tiskane literature.

Opombe

1. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI. knjiga 4. Borbe v Sloveniji 1942 (september—december), Ljubljana 1958, str. 325. — 2. Izjava Maks Krmelja-Matije 29. aprila 1961. — 3. Več o njej glej tudi Vinka Hafnerja, Srečno pot, fanta. — 4. Adolf Arigler-Bodin, Spomini, dnevniški zapiski. — 5. Izjava Nika Kavčiča 30. maja 1961. — 6. Ista izjava. — 7. Izjava Nika Kavčiča junija 1961. — 8. Ista izjava. — 9. Prim. Emil Cesar, Ilegalne in partizanske tehnike na Gorenjskem do aprila 1945, Loški razgledi 1960, str. 11—34. — 10. Korespondenca med Lojzutom Hafnerjem-Slavkom in Jožetom Kavčičem-Jernačem. — 11. Poročilo okrožne tehnike Skofja Loka, Seznam izvršenega dela od 27. IV. do 8. IX. 1945. — 12. Isto poročilo. — 13. Prva loška partizanska tehnika na Primoževi žagi (spomini). Muzej v Skofji Loki. — 14. Isti vir. — 15. Poročilo Pokrajinske tehnike za Gorenjsko, nastalo verjetno v oktobru 1945. — 16. Edo Bregar-Don, Ciklostilne tehnike in tiskarne na Gorenjskem. — 17. Isti vir. — 18. Izjava Naste Sešek-Julije 4. aprila 1961. — 19. Edo Bregar-Don, Ciklostilne tehnike in tiskarne na Gorenjskem. — 20. Izjava Mirka Lakote (ZB NOV Bled). — 21. Izjava Mirka Lakote 9. maja 1961. — 22. Prim. op. 20. — 23. Izjava Franca Tonija 20. aprila 1961. — 24. Izjava Mare Kramarjeve 10. junija 1961. — 25. Prim. op. 22. — 26. Izjava Franca Tonija 23. januarja 1961. — 27. Stane Pečar, Ciklostilna tehnika Črni dvor v Zalem logu. Muzej v Skofji Loki. — 28. Izjava Andreja Jesenovca-Rajka 26. novembra 1961. — 29. Stane Pečar, omenjeni vir. — 30. Poročilo rajonske tehnike za Selško dolino. — 31. Izjava Andreja Jesenovca-Rajka 26. novembra 1961. — 32. Isti vir. — 33. Slavko Benedik je padel januarja 1945 v Dragi pri Begunjah. — 34. Izjava Marije Strajnar 21. septembra 1961. — 35. Izjava: Tehnika »Jelovica«. Muzej NOB v Kranju. — 36. Po navedeni izjavi v Muzeju NOB v Kranju je prišlo do izdaje dan prej, 21. oktobra. — 37. Prim. op. 34. — 38. Podatki o narodnoosvobodilnem gibanju v Novi vasi in okolici ter Rajonska ali »Žanetova« tehnika 1943—1944. Muzej NOB v Kranju. — 39. Izjava inž. Maks Stupice-Dražgosta 21. julija 1961. — 40. Izjava Janeza Beznika 8. januarja 1962. — 41. Izjava Lada Torkarja-Matije 27. julija 1960. — 42. Po pričevanju tovariša Torkarja so mu ga približno aprila 1944 vrnili. Izjava Franca Tonija 23. januarja 1961. — 43. Izjava Lada Torkarja 27. junija 1961. — 44. Pokrajinski muzej za Gorenjsko, oddelek NOB, Kranj: Dokumentacija tehnike »T 5«. — 45. Prim. op. 43. — 46. Izjava Andreja Jesenovca-Rajka 26. novembra 1961. — 47. Izjava Ivana Jugovca-Matjaža: Pokrajinska tehnika v Vešterskem mlinu. Muzej v Skofji Loki. — 48. Prim. op. 46. — 49. Po sodbi Marjana Cajhna-Uroša je bila akcija med najdržnejšimi. Prim. Marjan Cajhen-Uroš, Ustanovitev Kamniško-savinjskega (zasavskega) odreda, Kamniški zbornik 1961, str. 116. — 50. Izjava Albina Vengusta-Hrasta junija 1961. — 51. Franc Podstudenšek-Rok, Partizanske bolnišnice na Kamniškem, Kamniški zbornik 1961, str. 323. — 52. Plemlja je ljudsko sodišče skupno z ostalimi obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Z vzroki sodbe so seznanili ljudstvo s posebnim letakom. — 53. Prim. op. 50. — 54. Izjava Karla Zupančiča-Zana 17. maja 1961. — 55. Franc Zupančič-Marjan, Vdor v sovražno postojanko v Ihanu, Kamniški zbornik 1961, str. 117. — 56. Izjava Karla Zupančiča-Zana 17. maja 1961. — 57. Karel Zupančič-Zan, Kako smo gradili tehnike

in tiskarne v partizanih, Borec 1950, str. 50. — 58. Izjava Lojzeta Praprotnika-Sama. — 59. Prim. op. 57. — 60. Prim. op. 58. — 61. Tomaž Kvas-Simon, Zgodovina nastanka in dela ciklostilne tehnike Grintavec, T 5 v okrožju Kamnik. — 62. Janez Bokal-Slavko, Gradila sva ciklostilno tehniko Smladnik. — 63. Lado Trampuž-Moris, Rajonska tehnika »RK V«, Kamniški zbornik 1961, str. 142—146. — 64. Isti vir. — 65. Isti vir. — 66. Isti vir. — 67. Isti vir. — 68. Arhiv kamniških tehnik, ki ga hrani Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani. — 69. Prim. op. 65. — 70. Isti vir. — 71. Izjava Antona Vavpotiča. — 72. Isti vir. — 73. Prim. op. 65. — 74. Izjava Antona Vavpotiča. — 75. Lovro Cerar, Delo partizanskih tehnik za moravško-zasavski okraj in pozneje za kamniško okrožje, T 2. — 76. Izjava Albina Vengusta-Hrasta. — 77. Izjava Karla Zupančiča-Zana 17. maja 1961. — 78. Karel Zupančič-Zan, Kako smo gradili tehnike in tiskarne v partizanih, Borec 1950, str. 50. — 79. Izjava Jančeta Šraja-Jesena 22. maja 1961. — 80. Izjava Karla Zupančiča-Zana 17. maja 1961. — 81. Izjava Jančeta Šraja-Jesena 22. maja 1961. — 82. Prim. op. 80. — 83. Izjava Lojzeta Praprotnika-Sama. — 84. Izjava Franca Zupančiča-Marjana 17. maja 1961. — 85. Lojze Praprotnik-Samo, ustni vir. — 86. Isti vir.

R é s u m é

LES IMPRIMERIES DES PARTISANS EN HAUTE-CARNIOLE EN 1945

Cette étude représente la suite d'un article publié en 1960 dans la revue *Loški razgledi* sous le titre «Les imprimeries clandestines et les services techniques des partisans et Haute-Carniole jusqu'en avril 1945».

Depuis le début de l'année 1945, les ateliers de ronéotypie commencèrent à se développer selon les directives données par le Comité Central du Parti communiste de Slovénie au Comité régional de Haute-Carniole. On créa auprès de la Section de propagande du Comité régional un service spécial qui s'occupait de ces ateliers, appelés «techniques». Chaque rayon disposait d'une, ou même de plusieurs techniques. Ces ateliers étaient toujours souterrains et ils étaient, pour plus de sécurité, souvent déplacés. Presque toutes les techniques étaient, capables de reproduire tous les genres de publications; l'ouvrage le plus important de cette période fut l'Histoire du VKP (b), publiée par la Technique régionale, l'unique édition complète de ce livre sortie des techniques des partisans yougoslaves. En 1945, il y eut en Haute-Carniole les techniques suivantes: la technique du Comité régional, la technique Karavla 5 sous la Kočna, la technique d'arrondissement Kranj 1, et plus tard Kranj 2 et 3, la technique du rayon Škofja Loka (Scierie Primož), les techniques de rayon Sonja 1 et Sonja 2 à Bled, la technique du rayon Črni dvor pour la vallée de Selce, la technique du rayon Jelovica, la technique de Zane pour les villages sous les Karavanke, la technique du Comité de rayon Gorje-Bled à Mežaklja, la technique du rayon Kranj à Cirčiče, la technique de rayon «Orel» à Bohinj, la technique de rayon T 5 du comité d'arrondissement de Jesenice, la technique du rayon Smladnik, et la seconde technique de Škofja Loka, créée en décembre 1945 au moulin de Vešter. Dans la région de Kamnik, il y avait les techniques T 1, T 2, T 3, T 4 et T 5; en décembre, on y créa pourtant la première imprimerie des partisans en Haute-Carniole qui imprima ses premières publications avant la fin de l'année.

Cette étude est particulièrement intéressante du fait que la plupart des matériaux sur lesquels elle est basée sont restés jusqu'ici ignorés et inédits, et sont donc utilisés et présentés ici pour la première fois.